

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDA ORTAYA
ÇIKAN YENİ JEOPOLİTİK DURUM VE AZERBAYCAN
DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Lamiya AHMADOVA

İstanbul, 2024

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDA ORTAYA
ÇIKAN YENİ JEOPOLİTİK DURUM VE AZERBAYCAN
DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Lamiya AHMADOVA

Öğrenci No
2220062019

ORCID ID
0009-0001-8482-2102

Danışman
Prof. Dr. Armağan GÖZKAMAN

İstanbul, 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**İkinci Karabağ Savaşı Sonrasında Ortaya Çıkan Yeni Jeopolitik Durum ve Azerbaycan Dış Politikası Üzerindeki Etkileri**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 14/06/2024

Lamiya AHMADOVA

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

14.../06.2024

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı *Uluslararası İlişkiler* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **2220062019** numaralı **Lamiya AHMADOVA'nın** "*İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*İkinci Karabağ Savaşı Sonrasında Ortaya Çıkan Yeni Jeopolitik Durum ve Azerbaycan Dış Politikası Üzerindeki Etkileri*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 21/05/2024 tarih ve 2024/23 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile Zoom programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ar*** GÖ***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Dr. Gü*** SÜ***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Dr. At*** US***
(İstanbul Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Lamiya AHMADOVA
Danışmanı : Prof. Dr. Armağan GÖZKAMAN
Derecesi ve Tarihi : Yüksek Lisans (Tezli), 2024
Alanı : Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : Karabağ Sorunu, Bölgesel Jeopolitik Uluslararası Aktörler, Güvenlik ve İstikrar

ÖZ

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDA ORTAYA ÇIKAN YENİ JEOPOLİTİK DURUM VE AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kafkasya bölgesi, stratejik konumu, jeostratejik önemi ve zengin doğal kaynaklarıyla uluslararası ilişkiler açısından büyük bir öneme sahiptir. Azerbaycan, topraklarının uzun süredir işgal altında olmasına rağmen uluslararası hukuka uygun ve barışçıl çözüm yollarını savunmaktadır. Bu çabalar, bölgenin istikrarı ve güvenliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Buna karşılık Ermenistan, Amerika Birleşik Devletleri ve 2020 yılına kadar Rusya Federasyonu dahil olmak üzere çeşitli Avrupa devletlerinin zımni desteğiyle istilacı ve uzlaşmaz bir tavır sergilemektedir. Azerbaycan, 2020 yılının sonlarında yaşanan 44 gün süren kısa savaş sonrasında işgal altındaki topraklarının bir kısmını geri almıştır. Ancak bu askeri zafere rağmen, çatışma siyasi ve diplomatik düzeyde devam etmektedir. Azerbaycan'ın jeopolitik ortamda ilerlemesi ve bölgesel istikrara katkı sağlaması için stratejik bir politika oluşturması ve uluslararası platformlarda aktif bir rol oynaması gerekmektedir. Araştırma bulguları, bu yeni aşamanın Kafkaslar ve çevre komşu ülkeler dahil olmak üzere daha geniş coğrafi bir alandaki güç dengelerini etkileyebileceğini öne sürmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işbirliği çabaları, bölgede uzun süredir devam eden "statüko"yu değiştirmiştir. Bu işbirliği, bölgedeki etkili aktörler olan Rusya ve İran için de sonuçları olan yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu durum, bölgesel jeopolitik dengeleri etkileme potansiyeline sahiptir. Rusya'nın savaş sırasındaki politikası sadece Kafkasya'ya özgü hassasiyetlerle değil, aynı zamanda Türkiye ile ilişkilerin gelişen dinamikleri tarafından da şekillenmiştir. Sonuç olarak Türkiye-Rusya ilişkilerinin karşılıklı etkileşimi, Azerbaycan'ın Rusya ile olan bağları ve Paşinyan hükümetinin Batı yanlısı tutumuyla devam eden sürecin şekillenmesine önemli bir rol oynamaktadır.

Name and Surname : Lamiya AHMADOVA
Supervisor : Prof. Dr. Armağan GÖZKAMAN
Degree and Date : Master's (Thesis), 2024
Major : International Relations
Keywords : Karabakh Issue, Regional Geopolitics,
International Actors, Security And Stability

ABSTRACT

THE NEW GEOPOLITICAL SITUATION EMERGING AFTER THE SECOND KARABAKH WAR AND ITS EFFECTS ON AZERBAIJAN'S FOREIGN POLICY

The Caucasus region is important due to its strategic location, geostrategic importance, natural resources and richness of energy reserves. Azerbaijan, which endured the occupation of its lands due to the crisis, has long been advocating a solution in accordance with international law and through peaceful means. In response, Armenia took an invasive and uncompromising stance with the tacit support of various European states, especially the United States and, until 2020, the Russian Federation. Azerbaijan managed to partially regain the occupied territories after a short war that lasted 44 days at the end of 2020. However, despite the military victory, the conflict continues at the political and diplomatic level. Going forward, Azerbaijan must navigate the geopolitical environment strategically and adapt its tactics to current trends. Research findings suggest that this new phase will affect the balance of power in a wider geographical range, especially in the Caucasus and neighboring countries. In this context, cooperation efforts between Turkey and Azerbaijan have disrupted the "status quo" imposed in the region for three decades. In addition, the new era also has consequences for Russia and Iran, which are influential actors in the region. Russia's policy during the war was shaped not only by sensitivities specific to the Caucasus, but also by the evolving dynamics of its relations with Turkey, which has recently oscillated between cooperation and conflict. As a result, the interaction of Turkey-Russia relations, Azerbaijan's ties with Russia and the pro-Western attitude of the Pashinyan government have been the main factors in shaping the ongoing process.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

KISALTMALAR ii

SÖZLÜK..... iii

GİRİŞ.....1

1. DAĞLIK KARABAĞ SORUNU: TARİHSEL SÜREÇ

1.1. Karabağ Sorunu ve Özellikleri.....2

1.2. İkinci Karabağ Savaşı'nın Başlangıcı.....10

1.3. İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonu.....13

2. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDAKİ “YENİ” JEOPOLİTİK

GERÇEKLİK

2.1. Azerbaycan'ın Bölgesel Jeopolitik Stratejileri ve Dış Politika Hedefleri. 17

2.2. Uluslararası Aktörlerin Rolü: Rusya, İran ve Türkiye'nin Perspektifleri ..
..... 21

2.2.1. Rusya'nın Rolü ve Perspektifi..... 24

2.2.2. Türkiye'nin Perspektifi..... 32

2.2.3. İran'ın Perspektifi..... 38

2.3. Dağlık Karabağ Sorununun Bölgesel Güvenlik ve İstikrar Üzerindeki
Etkileri..... 41

2.4. Azerbaycan'ın Batı İle İlişkilerinin Gelişimi: Avrupa Birliği ve NATO
Perspektifleri 44

2.5. Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü ve Bölgesel İşbirliği Olanakları51

SONUÇ61

KAYNAKÇA65

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BM: Birleşik Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BTC: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

İİT: İslam İşbirliği Teşkilatı

İHA: İnsansız Hava Aracı

İRGC: İslam Devrim Muhafızları Birliği

KGAÖ: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

TAP: Trans Adriyatik Boru Hattı

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

SÖZLÜK

Hegemonik Güçler: Uluslararası ilişkilerde, diğer devleteler üzerinde belirgin bir güç ve etki alanına sahip olan devletler veya ittifaklar.

İkinci Karabağ Savaşı: Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar.

Jeopolitik Durum: Bölgesel coğrafiya ve politika etkileşimlerinin sonucu ortaya çıkan stratejik durum.

GİRİŞ

Kafkasya coğrafyası, tarihsel ve jeopolitik açıdan son derece önemli bir bölge olup, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası arenada büyük bir odak noktası haline gelmiştir. Bu dönemde Kafkasya'da yaşanan sorunlar, bölgedeki sınırların ve siyasi dinamiklerin netliğini etkilemiş ve bölgenin jeopolitik dengelerini derinden etkilemiştir. Özellikle Dağlık Karabağ sorunu, bölgedeki en önemli toprak anlaşmazlıklarından biri olarak öne çıkmakta olup, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki toprak taleplerinden kaynaklanmaktadır.

2018'de başlayan ve 2020'de yoğunlaşan İkinci Karabağ Savaşı, bölgenin jeopolitik dengelerini kökten değiştirmiştir. Azerbaycan'ın bu savaşta elde ettiği zafer, bölgedeki uluslararası aktörlerin dikkatini çekmiş ve yeni bir jeopolitik gerçeklik oluşturmuştur. Savaş sonrasında, Türkiye'nin bölgedeki stratejik önemi artmış ve özellikle Ermenistan ile olan ilişkileri önemli bir konu haline gelmiştir.

Dağlık Karabağ sorunu, sadece bölgedeki tarafları değil, aynı zamanda Rusya, ABD, AB ve diğer uluslararası aktörlerin politikalarını da etkilemektedir. Bu nedenle, bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarı için sorunun çözümü büyük önem taşımaktadır. Sorunun çözümü, bölgedeki siyasi ve güvenlik dinamiklerin yeniden şekillendirilmesine ve bölgesel işbirliğinin artmasına önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, Dağlık Karabağ sorununun çözümü, bölgenin enerji güvenliği ve ekonomik kalkınması için de olumlu etkiler doğurabilir.

Bu makale, İkinci Karabağ Savaşı sonrası Kafkasya'da ortaya çıkan yeni jeopolitik durumu detaylı bir şekilde incelemeyi ve bu durumun Azerbaycan'ın dış politikası üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale, bölgedeki uluslararası aktörlerin rolünü ele alacak, sorunun çözümüne yönelik öneriler sunacak ve bölgesel işbirliği olanaklarını değerlendirecektir. Bu çalışma, Kafkasya'nın bugünkü jeopolitik durumunu anlamak ve bölgedeki siyasi, ekonomik ve güvenlik dinamiklerine derinlemesine bakmak için bir fırsat sunmaktadır.

1. DAĞLIK KARABAĞ SORUNU: TARİHSEL SÜREÇ

Dağlık Karabağ sorunu, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında devam eden toprak anlaşmazlığıdır.

1.1. Karabağ Sorunu ve Özellikleri

Dağlık Karabağ bölgesi, Kafkasya'nın önemli ve merkezi bölgelerinden biridir. XIX-XX yüzyıllarda Ermenilerin bölgeye göç etmesiyle birlikte bölgenin demografik yapısında hızlı değişiklikler yaşanmış ve nüfus yoğunluğu Ermeniler lehine değişmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, milliyetçi Ermeni gruplar tarafından Dağlık Karabağ sorunu ön plana çıkarılmış ve Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesi talepleri ve baskıları artmıştır (Azvision, 2017). SSCB'nin son dönemlerinde, Dağlık Karabağ sorununun ilk belirtileri 1987 yılında görülmüştür. Bu durum, bölgedeki siyasi ve etnik gerilimleri artırmış ve sonrasında çatışmalara yol açmıştır. 1991 yılında taraflar arasında şiddetli çatışmalar başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Dağlık Karabağ sorunu daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu çatışmalar sonucunda, tahminlere göre 25.000-30.000 kişi hayatını kaybetmiş ve bir milyondan fazla insan mülteci durumuna düşmüştür. Bu durum, bölgedeki istikrarsızlığı ve insan hakları ihlallerini derinleştirmiştir (Azernews, 2022).

Kafkasya bölgesinde Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin oluşturulmasının ardından ikinci aşama, 21 Eylül 1991'de Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. 1990'lı yılların ilk dönemleri önemlidir; bu dönemde Türkiye'nin doğusunda ve genel olarak Kafkasya bölgesindeki Ermeni hareketlerine dış güçlerin desteği dikkat çekmiştir. Ayrıca, Moskova'nın yeni başlayan milli hareketleri birbirleriyle çatıştırarak zayıflatma girişimi de bu dönemde etkili olmuştur (Raptis, 2018).

Dağlık Karabağ konusundaki anlaşmazlık, 1988 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa bir süre önce başlamış ve 1991 yılında hem Azerbaycan hem de Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasıyla bölgesel ve devletlerarası bir sorun haline gelmiştir (Remler, 2016). Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Sovyeti, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne ilhakını ve ardından tam bağımsızlığını öngören bir karar imzalanmıştır (Celac vd., 2019). Bakü, SSCB'nin

talebini kabul etmediğini açıkça beyan etti. SSCB yönetimi, Ermenilerin taleplerinin kabul edilmeyeceğini belirtse de Dağlık Karabağ'daki Ermeni unsurlar ısrarla Hankendi'deki Azerileri hedef alan saldırılar başlatmıştır. Bu durum, çatışmaların derinleşmesine ve şiddetlenmesine neden olmuştur. Olayların ardından yaklaşık 4 bin kişi yaşadıkları yerlerden göç etmiş, Bakü Hankendi'sinde kontrolü kaybetmişler ve Azerbaycanlılara yönelik saldırılar artarak devam etmiştir (Remler, 2016). Karabağ'da yaşanan bu olayların ardından Sumgayıt'ta Ermenilere yönelik tepkiler arttı ve bazı şiddet olayları yaşandı. Kremlin, bölgedeki kontrolü elinde tutmak için 12 Ocak 1989'da bir komisyon kurdu ve artan gerilim ve düşmanlıklara rağmen Dağlık Karabağ'ı doğrudan Moskova'ya bağlamayı tercih etti (Remler, 2016). Ancak bu komisyonun başarısızlığı ve Dağlık Karabağ toprakları üzerindeki yetkinin Bakü'ye dönmesiyle, SSCB Yüksek Sovyeti Kasım 1989'da bölgeyi bir kez daha terk etme kararı aldı (Pashayeva, 2009). Yüksek Sovyet ve Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi Aralık 1989'da Ermenistan ile Erivan'ı birleştirme kararı aldığında bu tarihi bir an oldu (Celac vd., 2019). Azerbaycan Yüksek Sovyeti ve SSCB Yüksek Sovyeti bu karara saygı duymadıklarını belirtirken, Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeniler Azerbaycanlılara yönelik saldırılarını sürdürdü. Dağlık Karabağlıların Bakü'ye gelmesiyle birlikte, Kremlin karşıtı mitinglerde artış yaşandı ve meydanlardaki kalabalık dramatik bir şekilde arttı. Bunun üzerine Kremlin, protestoları durdurmak için Bakü'de olağanüstü hal ilan etti ve bölgeye asker gönderdi (Aliyev, 2020). Bu gelişmeler, bölgedeki siyasi gerilimi daha da artırdı ve durumu daha karmaşık hale getirdi. Silahlı kişilerin olaydan habersiz çevredekilere ateş açması sonucunda birçok kişi hayatını kaybetti. Bu olay, Azerbaycan'da " Ocak Olayları" olarak anılmaktadır (Pashayeva, 2009). Bu kayıplar, Azerbaycan'ın SSCB'ye karşı bağımsızlığına giden sürecin başlamasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Şubat 1992'de Karabağ'da çatışmalar tırmanmış ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hüseyin Sadikov ile Ermenistan Dışişleri Bakanı Raffi Hovannisyan'ın görüşmesiyle çatışmaları sona erdirmeye çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Pashayeva, 2009). Hocalı kasabasının ele geçirilmesinden sonra burada bir katliam yaşanmıştır. Hocalı bölgesi Bakü için ilk önemli kayıp bölge olarak tarihteki yerini almış ve böylece Hankendi'ye giden yol Ermenilerin kontrolüne geçmiş, Azerbaycan Dağlık Karabağ'daki hakimiyetini kaybetmiştir (Karabağ Merkezi, 2018). Azerbaycan

ile Rusya arasındaki ilişkilerdeki gerginlik, Hocalı katliamı sırasında Rus 366. Alayının Ermenilere destek verdiği iddiasının ardından tırmanmış ancak Kremlin, birçok açık belgeye rağmen bu iddiaları kabul etmemiştir (Remler, 2016). İşgalci Ermeni kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarındaki ilerleyişi, daha fazla bölgesel soruna yol açmaya başlamıştır. Şuşa ve Laçın'ın işgaliyle Dağlık Karabağ ile Erivan arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. Bu durum, bölgedeki siyasi ve stratejik dengeleri etkileyen önemli bir gelişmedir. Ayrıca, bölgedeki çözüm arayışlarını da etkileyerek durumu daha da karmaşık hale getirmiştir.

Ermeni güçlerinin 8 Mayıs 1992'de Şuşa şehrini ele geçirmesinin ardından çatışmalar yeniden başlamış ve Ermeni birliklerinin Azerbaycan'ın stratejik tarihi noktalarından biri olan Şuşa şehrinin kontrolünü ele geçirmesiyle Karabağ bölgesinin büyük bir kısmı işgal edilmiştir ve halen Ermenilerin kontrolü altındadır (Souleimanov, 2005). Ermeniler, işgal alanını genişleterek 17 Mayıs'ta Laçın şehrini ele geçirdiler ve böylece Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında bir kara koridoru oluşturdular (Azernews, 2022). Ayrıca, Dağlık Karabağ'daki çatışmaların bir dönüm noktası olarak da 27 Mart 1993'te Ermenilerin Kelbecer'i işgal etmesini gösterebiliriz (Askerov, 2020). Bu gelişmeler, bölgedeki siyasi ve askeri durumu derinden etkilemiştir. Bölgedeki Ermeni işgali karşısında Ankara, Ermenistan'a insani ve diğer yardımların geçişini durdurarak sınır kapısını kapatmıştır. Ermeni ordusunun Kelbecer ve Laçın koridorunu ele geçirmesinin ardından Karabağ, güç kullanılarak fiilen Ermenistan'a bağlanmıştır. Ayrıca Ermeni askerlerinin ilerleyişi Fuzuli bölgesine yaklaşmış ve savaşın İran sınırına yönelmesi Tahran'da endişeye yol açmıştır. Eylül 1993'te Ermeniler Nahçıvan'a saldırdığında İran güçleri Erivan'ı bir kez daha uyararak, bunun üzerine Ermenistan Dışişleri Bakanı Tahran yönetimine Nahçıvan'a saldırmayacaklarına dair güvence vermiştir (Cornell ve Starr, 2006). Azerbaycan ile İran arasında yapılan anlaşmayla İran birlikleri sınırı geçerek Goradiz bölgesine gelerek bu noktada güvenlik bölgesi inşa etmiştir (Azvision, 2017). Rusya, Dağlık Karabağ sorununun uluslararası boyut kazanmasını önlemek için çaba göstermiştir. Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara gelmesi, Rusya ile ilişkilerde bir gevşeme sağlamıştır ve bölgedeki siyasi dengeleri etkilemiştir. Aliyev, başlangıçta Karabağ sorununda Moskova'nın desteğini almayı amaçlamıştır. Moskova'nın sınırları içindeki askeri varlığını kabul etmemiş ve Azerbaycan'ı Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye

yapmayı reddetmiştir. Bu durum, Aliyev'in bağımsızlık ve egemenlik konularındaki tutumunu yansıtmaktadır. Mayıs 1994'te Rusya'nın arabuluculuğunda Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Dağlık Karabağ'a ilişkin karşılıklı ateşkes anlaşması imzalanmıştır (Cornell ve Starr, 2006).

Haydar Aliyev, Azerbaycan Cumhurbaşkanı olduktan sonra bölgede aktif bir dış politika yürütmüş ve Rusya ile Batılı ülkeler arasında denge politikası izlemiştir. Aliyev, iktidara geldikten sonra öncelikle ülke içindeki çatışmaları çözmeyi hedeflemiş ve ardından dış politikayı önceki dönemlerin uygulamalarından farklılaştırarak ülkesinin ileriye dönük politikalarını şekillendirmiştir. Azerbaycanlı yetkililer, bağımsızlıklarının güçlenmesinin önündeki en büyük engelin Rus ordusu olduğunu görerek bu ordunun ülkeden çıkarılmasını sağlamışlardır. Bu adım, Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecinde önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

Başlangıçta Azerbaycan, Rusya ile ilişkilerini iyileştirmek ve ulusal çıkarlarını artırmak için Rusya yanlısı bir politika izlemiştir. Aynı zamanda, Azerbaycan Batı'ya yönelmiş ve komşularıyla sorunsuz ilişkiler sürdürmeyi hedeflemiştir. Haydar Aliyev, yeni rejiminin istikrarını sağlamak için Rusya'dan gelen tehditlerin ortadan kaldırılması gerektiğini ve Karabağ sorununun çözümünün önemli olduğunu kabul etmiştir (Welt ve Bowen, 2021). Azerbaycan'ın yeni kurulan devletinin hedefleri arasında, dünya genelinde tanınmak, uluslararası toplumda etkisini artırmak ve diğer ülkelerle sosyoekonomik, politik, kültürel ve diğer alanlarda entegre olmak yer almaktadır. Bu politika çerçevesinde Azerbaycan, uluslararası destek almak için çeşitli diplomatik çabalar sarf etmektedir. Dağlık Karabağ ihtilafının çözümü için uluslararası destek almak, ülke diplomasisinin ele alması gereken en kritik konulardan biridir (Welt ve Bowen, 2021).

Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Laçın koridorunda hakimiyet kurarak jeostratejik üstünlük elde etmiş ve Karabağ bölgesini çevreleyen yedi Azerbaycan bölgesini işgal etmiştir, bu da Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sini oluşturan bir tampon bölge oluşturma amacını yansıtmıştır (Celac vd., 2019). Bu dönemde yaşanan çatışmalar ve savaşlar, her iki devletten 25.000 ila 30.000 kişinin kaybına, yaklaşık 750.000 kişinin hem Karabağ'dan hem de işgal altındaki diğer bölgelerden

yerinden edilmesine, ve Azerbaycan'da 360.000 civarında Ermeni mültecinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Celac, 2019).

İkinci Karabağ Savaşı'na (2020) kadar, tüm müzakere ve arabuluculuk faaliyetlerine rağmen sorunun kesin bir çözüme ulaşması mümkün olmamıştır (Kriz Grubu, 2020). Daha sonra Azerbaycanlılar ile Ermeniler arasında hem taktiksel hem de çözüm şekli açısından derin farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kasım 1995'te Bonn'da varılan anlaşma çerçevesinde, Dağlık Karabağ'ın statüsü dahil olmak üzere taraflar arasında doğrudan ve gizli görüşmelere başlanmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan Cumhurbaşkanlarının Başdanışmanları arasında yapılan görüşmelerde, Nisan 1996'da Moskova'da düzenlenen Yeltsin-Clinton Zirvesi'nde imzalanmak üzere "İlkeler Bildirgesi" müzakere edilmiş ancak anlaşmaya varılamamıştır (Paşayeva, 2009).

Azerbaycan ve Ermenistan Cumhurbaşkanları, Gürcistan Cumhurbaşkanı ile birlikte AB (Avrupa Birliği) ile ortaklık ve işbirliği anlaşmasını imzalamak üzere 21 Nisan 1996'da Lüksemburg'da ortak bir bildiri imzalamışlardır (Crisis Group, 2020). Bu ortak açıklamada, ateşkesin teyit edilmesi, doğrudan müzakerelerin devamlılığının sağlanması ve savaş esirlerinin serbest bırakılması konularında mutabakata varıldığı ifade edilmiştir. Dağlık Karabağ'ın statüsüne ilişkin konunun taraflar arasında üst düzey bir siyasi otoritenin bulunmaması çözüm sürecini zorlaştırmaktadır.

Ermenistan'ın bölgeyi işgal etmesinin ardından, 2-3 Aralık 1996'da yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Lizbon zirvesinde Ermenistan, 53 AGİT üyesi tarafından benimsenen ilkelerin Zirve Deklarasyonu'nda yer almasına itiraz etti (Cornell ve Starr, 2006). Bu itiraz, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, Yukarı Karabağ Bölgesi'ne en üst düzeyde özerklik verilmesi ve Yukarı Karabağ Bölgesi için gerekli güvenlik garantilerinin sağlanması ilkelerini kapsamaktadır (Cornell ve Starr, 2006). Ermenistan ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin Dağlık Karabağ meselesine ilişkin kararlarını (822, 853, 874 ve 884) uygulamamış ve çatışmanın çözümü için öne sürülen önerileri birçok kez reddetmiştir (Raptis, 2018).

Yaşanan bu deneyimlerin ardından, sorunun çözümü için birçok toplantı yapılmış olsa da somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Kafkasya Bölgesi'nde oluşturulacak barış ortamının etkisi diğer bölgelerde olduğu gibi Türkiye-Ermenistan ve Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde de büyük olacaktır. Bu nedenle, Ermenistan

ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun taraflar arasında adil bir şekilde çözülmesi son derece önemlidir. 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında, bu çıkmaz ve Dağlık Karabağ'daki sorunun devam etmesi, Azerbaycan ve Ermenistan'a ekonomik, siyasi ve uluslararası alanda ağır maliyetler getirmiştir. Sorun henüz kesin olarak çözülmemiş olsa da, 1999 yılında Moskova'da başlayan, Washington ve Cenevre ile devam eden süreçte liderler birbirlerinin hassasiyetleri noktasında bir araya gelmeye devam etmişlerdir (Cornell ve Starr, 2006). Dağlık Karabağ sorununun temel faktörü, bölgenin nihai statüsüdür. Erivan'ın bölgenin bağımsızlığını veya Ermenistan'la birleşmesini destekleyen talepleri ile Bakü'nün bölgenin kendi koruması altında kalmasını isteyen arzuları arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Hukuki açıdan değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve Dağlık Karabağ bölgesinin kendi kaderini tayin hakkı, Bakü'nün elini güçlendirmektedir (Raptis, 2018).

2014 yılına kadar, aşağıda sıralanan dört ana konu müzakere masasında ele alınmıştır (Raptis, 2018):

- Özellikle Dağlık Karabağ ve Laçın'ın siyasi statüsü,
- Ermeni güçlerinin Azerbaycan'ın ele geçirdiği topraklardan çekilmesi,
- Ele geçirilen bölgelerin onarılması durumunda Karabağ ve Ermenilerin güvenliğinin garanti edilmesi,
- Azerbaycanlıların ülkelerine geri gönderilmesi ve yeniden yerleştirilmesi.

Barış sürecinin etkili bir şekilde ilerleyebilmesi için Minsk Grubu'nun bu dört sorunu çözmesi gerekmektedir. Çatışan taraflar açısından en tartışmalı ve sorunlu konu, Dağlık Karabağ'ın statüsüdür. Uluslararası kurumlar ve konuya ilgi gösteren üçüncü ülkeler, Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'ın bir parçası olarak kabul etmekte ve Ermenistan'a işgal altındaki topraklardan çekilmesi çağrısında bulunmaktadır.

Örneğin, Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğünü tanıyan BM Güvenlik Konseyi'nin 2008 tarihli UNSC/10693 sayılı kararı hatırlanmalıdır. Ancak Ermenistan'a göre, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1918-1920 dönemindeki Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin halefi olduğu ve bu Cumhuriyetin Dağlık Karabağ üzerindeki hakimiyetini devraldığı ifade edilmektedir (Pashayeva, 2009). Ermeniler ise Dağlık Karabağ'ın hiçbir zaman bağımsız Azerbaycan'ın egemenliği

altında olmadığını savunmaktadır. Azerbaycan tarafı ise, "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesinin, tek taraflı ayrılık ilanı ile uyumsuz olduğunu iddia etmekte ve bu argümanını çeşitli uluslararası hukuk teorilerine dayandırmaktadır (Paşayeva, 2009).

Sonuç olarak, Dağlık Karabağ sorununun asıl odak noktası olan bölgenin statüsüne ilişkin tarafların iddiaları ve görüşleri ile daha üst düzey siyasi otoritenin henüz olmaması, sorunu ve çözüm arayışını karmaşık hale getirmektedir. 2020 yılında imzalanan 2020 Dağlık Karabağ Mütareke Anlaşması, daha önceki BM kararlarına atıfta bulunarak Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğunu ve Ermeni kuvvetlerinin bu bölgeyi işgal ettiğini doğrulamıştır (Welt ve Bowen, 2021).

Ekim ve Kasım 2020'de yaşanan çatışmalar, Dağlık Karabağ ihtilafında Azerbaycan lehine sonuçlanan önemli gelişmelerdir. Birinci Karabağ Savaşı sırasında yeniden belirlenen temas hattında çıkan çatışmalarda her iki taraf da askeri ve sivil kayıplar yaşamıştır (Askerov, 2020). Ardından Ermenistan sıkıyönetim ilan etmiş ve topyekûn konuşlanma başlatmışken, Azerbaycan ise Ermenistan sınırında sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve savaş haline geçmiştir. 9 Kasım 2020'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Paşinyan, Şuşa'da yaşanan 44 gün süren yoğun çatışmaların ardından Ateşkes Anlaşmasını imzalamıştır (Azernews, 2022). Anlaşmaya Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin aracılık etmiştir (Askerov, 2020). 10 Kasım 2020'de Karabağ bölgesi her türlü düşmanlıktan arındırılmıştır. Azerbaycan'ın askeri ve diplomatik zaferi sonucunda imzalanan 2020 Dağlık Karabağ Mütareke Anlaşması gereği, Ermenistan'ın kademeli olarak geri çekilmesi sağlanmış, Rus barış güçleri çatışma bölgesine konuşlandırılmış ve bölgede beş yıl boyunca bulunacaklardır. Ayrıca anlaşma ile Ermenistan üzerinden Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında doğrudan ulaşım sağlanması da garanti altına alınmıştır (Aliyev, 2020). Ateşkes sonrasında Azerbaycan'ın savaş sırasında ele geçirdiği bölgelerin yanı sıra Kelbecer, Ağdam ve Laçın'ın da Azerbaycan'a iade edilmesi kararı da bu anlaşmaya eklenmiştir (Azernews, 2022). Çalışmanın bu bölümünde Karabağ sorunu ve özellikleri analiz edilmiştir. Karabağ sorunu Kafkasya'nın jeopolitiğini doğrudan etkileyen faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Dağlık Karabağ sorununda sonraki gelişmeler ve bu gelişmelerin Kafkasya jeopolitiği üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

1.1. Karabağ Kurtuluş Savaşı Öncesi Dönem

Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği (SSCB) döneminden bu yana Ermenistan ve Azerbaycan arasında şiddetli tartışmalara neden olan bir konu olmuştur. Başlangıçta SSCB döneminde merkezi otorite tarafından bastırılan bu sorun, merkezi hükümetin zayıflaması ve nihayetinde çökmesiyle yeniden gündeme gelmiş ve iki egemen devlet arasında bir çatışma alanına dönüşmüştür (Azvision, 2017). Dağlık Karabağ, SSCB döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir bölgesi iken, 26 Kasım 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle doğrudan merkezi hükümetin kontrolü altına girmiş ve bölgesel özerkliği sona ermiştir (Kazimirov, 2004). Bunun karşısında, Dağlık Karabağ Ermenileri 10 Aralık 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Kazimirov, 2004). Rusya Federasyonu (RF) 1992'de Dağlık Karabağ'a müdahale etmiş ve daha sonra her iki taraf da bölge üzerinde hak iddia etmiş ve bu bölgelerdeki çıkarlarını koruma gerekçesiyle silahlı çatışmalara yol açmıştır (Yoshimura, 2018).

Dağlık Karabağ sorununun uluslararası boyut kazanması, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde 24 Mart 1992'de kurulan 11+1 üyeli Minsk Grubu ile başlamıştır. Bu girişim, sorunun çözüm odak noktasını sadece Rus gözetiminden uzaklaştırmıştır. 1990'ların başında birçok Minsk Grubu girişimine rağmen, Dağlık Karabağ ihtilafı hala çözülememiş ve uzun süreli bir donmuş ihtilaf olarak nitelendirilmektedir (Yoshimura, 2018). 1993 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarla Ermeni kuvvetlerinin çatışma sırasında işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesini talep etmiştir (Yoshimura, 2018). Ancak Ermenistan bu kararlara uymamış ve taraflar arasındaki düşmanlık devam etmiştir. Mayıs 1994'te taraflar arasında Minsk Grubu ve Rusya'nın arabuluculuğuyla önemli bir ateşkes anlaşmasına varılmış; bu anlaşma çatışmaları etkili bir şekilde azaltmış ancak kalıcı bir çözüm sağlanmamış ve sınır bölgelerinde zaman zaman olaylara neden olmuştur (Karabakh Center, 2018).

Minsk Grubu, çatışmanın çözümü için üç farklı yaklaşımı temsil eden öneriler sunmuştur. İlk olarak, Haziran 1997'de sunulan "toplam çözüm" önerisi, karşıt taraflar arasında, Dağlık Karabağ'dan ve işgal altındaki diğer bölgelerden güçlerin eşzamanlı olarak çekilmesini içeren kapsamlı bir barış anlaşmasını savunmuştur (Bagheri, 2020).

Buna karşılık, Ekim 1997'de ortaya atılan "aşamalı çözüm" önerisi, Dağlık Karabağ ve işgal altındaki diğer bölgeler için ayrı süreçler önermiş ve mültecilerin ülkelerine geri dönmesini içeren nihai bir karara ulaşmıştır (Azernews, 2022). Nihai öneri olan "Ortak Devlet", Rusya'nın önemli bir rol oynadığı Kasım 1998'de ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsedilen öneri, Azerbaycan ile Dağlık Karabağ arasında ortak bir devletin kurulmasını, Karabağ'a kendi anayasasını, ordusunu ve Azerbaycan Parlamentosu kararları üzerinde veto yetkisini sağlamayı amaçlamıştır (Azvision, 2017).

Ermenistan ilk iki öneriyi reddederken, Azerbaycan üçüncü öneriyi reddetmiş ve bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Minsk Grubu'nun 2007'de sunduğu "Madrid Prensipleri" ise Azerbaycan ve Ermenistan'dan olumlu tepkiler almıştır. Bu prensipler arasında Dağlık Karabağ'ın yedi bölgesinin Azerbaycan'a iadesi, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün geçici parametreler dahilinde müzakere edilmesi, Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında ulaşım koridorunun oluşturulması ve yerinden edilmiş kişilerin kendi topraklarına geri gönderilmesi yer almıştır (Aliyev, 2020).

Madrid Prensipleri temelinde devam eden müzakerelere rağmen önemli bir ilerleme kaydedilememesi, taraflar arasındaki gerilimin devam etmesine yol açmıştır. Durum, 2-5 Nisan 2016 tarihleri arasında yaşanan "Dört Gün Savaşı"na dönüşmüş ve yaklaşık 200 kişinin ölümüne ve Azerbaycan lehine önemli toprak değişikliklerine neden olmuştur (Bagheri, 2020).

Ermenistan'ın Tovuz çevresindeki saldırısı sonucunda yaşanan çatışmaların ardından temas hattının tüm sektörlerine yayılmasıyla başlayan 2020 Karabağ Savaşı, Azerbaycan'a işgal altındaki topraklarını geri alma fırsatını vermiştir (Garibov, 2020). Sonuç olarak, Azerbaycan bu fırsatı değerlendirerek işgal ettiği toprakların çoğunu özgürleştirmeyi başarmıştır. Azerbaycan'ın kesin askeri zaferiyle sonuçlanan 2020 Karabağ Savaşı, Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir.

1.2. İkinci Karabağ Savaşı'nın Başlangıcı

Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Tovuz bölgesinde 12 Temmuz 2020'de başlayan ve birkaç gün süren olaylar, Karabağ'ın donmuş çatışması olarak bilinen bölgede artan gerilimlere dikkat çekmektedir. Karabağ krizi, uluslararası alanda

donmuş bir çatışma olarak kabul edilmesine rağmen, aslında uzun süreli ve şiddete dönüşme potansiyeli olan bir çatışma niteliği taşımaktadır (Garibov, 2020). 12-16 Temmuz tarihleri arasında yaşanan çatışmaları ve bu olayların temel nedenlerini anlamak, 27 Eylül'de patlak veren savaşa yol açan olayların arka planını açıklamak açısından büyük önem taşımaktadır (Askerov, 2020).

2019'da iki taraf arasında diyalog sürecinin canlanacağı umutları sürerken, Ermenistan Savunma Bakanı Tonoyan'ın 30 Mart 2019'da "barış için toprak" yaklaşımını terk ederek "yeni topraklar için yeni savaş" doktrinini benimsemesi, ilişkilerde önemli bir değişimin işareti olmuştur (Askerov, 2020). Ermenistan Savunma Bakanlığı, düşman topraklarında savunma pozisyonundan saldırı operasyonlarına geçmeyi amaçladığını açıklamıştır. Eş zamanlı olarak Paşinyan, Madrid İlkelerini kabul etmekten vazgeçmiş ve işgal altındaki Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmuştur (Garibov, 2020). Bu ayrılıkçı iddia, Minsk Grubu Eşbaşkanları tarafından yürütülen uluslararası tartışmaların çerçevesiyle ve uluslararası anlaşmaların bütünlüğüyle çelişmektedir (Ergun ve Aliyev, 2020). Paşinyan, tepkilere yanıt olarak 13 Şubat 2020'de Berlin'de yapılan bir toplantıda Azerbaycan'ın Karabağ'a herhangi bir saldırısının Ermenistan'a yönelik bir saldırı olarak değerlendirileceğini açıklamış ve bu durumda Karabağ'ın Ermenistan'ın koruması altındaki statüsünü teyit etmiştir. Bu nedenle, daha fazla detaya girmekten kaçınmıştır (Ergun ve Aliyev, 2020). Bu düzensiz ve diplomatik becerilerden yoksun açıklamalar, bölgedeki zaten istikrarsız olan durumu daha da kötüleştirmiştir.

Nisan 2016 ile Temmuz 2020 arasında, Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının daha geniş çerçevesindeki gerilimler belirgin şekilde artmıştır. 12 Temmuz'da patlak veren çatışmanın önlenmesi için bazı kritik noktaların vurgulanması gerekmektedir (Jafarova, 2020). Öncelikle, bu çatışmanın Karabağ cephesinde değil, birbirine bitişik olmayan iki sınır hattının ortasında yer alan Tovuz bölgesinde gerçekleştiği önemlidir. Sonuç olarak, bu çatışma, mevcut düşmanlıkların devamını değil, iki taraf arasında yeni bir cephenin ortaya çıkışını simgelemektedir (Jafarova, 2020).

Çatışmanın Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC), TANAP ve TAP gibi kritik enerji altyapısına coğrafi yakınlığı (BTK) dikkate değerdir (Jafarova, 2020). Bu

yakınlık, Avrupa enerji pazarındaki payını korumayı amaçlayan Rusya'nın, bu karşılıklı çatışmanın kışkırtıcısı olarak algılanan Ermenistan'ı desteklemiş olabileceği yönündeki spekülasyonları artırmıştır (Askerov, 2020).

COVID-19 salgını, Rusya'nın gaz tüketiminde ve Türkiye'nin AB içindeki gaz kullanımında yaşanan kesintilerle birlikte enerji bakımından kısıtlamalara yol açmış, bununla birlikte LNG ve Orta Doğu kaynaklarından ilave gaz tedarikiyle enerji dinamiklerini karmaşıktırmıştır (Jafarova, 2020). Azerbaycan gazının Bulgaristan, İtalya ve Yunanistan pazarlarına girişi, AB'nin Rus gazına olan bağımlılığını azaltırken, gerginlikleri artırmıştır. Rusya'nın Türkiye'ye doğrudan doğal gaz teslimatı sağlayan Mavi Boru hattının Mayıs 2020'de askıya alınması, Türkiye'nin gaz arzını çeşitlendirmesine ve buna bağlı olarak Rus gazı tüketiminin azalmasına ve Azerbaycan'dan petrol tüketiminin artmasına yol açmıştır (Jafarova, 2020).

Ermenistan'ın Tovuz bölgesindeki Azerbaycan'a yönelik saldırıları, Karabağ ile ilgisi olmasa da boru hatlarına yakın olması nedeniyle, Ermenistan'ın Rusya'nın boru hattı projeleriyle rekabet edebilecek Hazar Denizi enerji nakil hatları planlarını engelleme çabası olarak algılanmıştır (Askerov, 2020).

Bazı noktalarda ateşkes ihlallerine ilişkin haberler olsa da Aralık 2020 itibarıyla temas hattındaki genel durumun stabil olduğunu söylemek mümkündür. Tovuz'daki çatışmalar bir kenara bırakılırsa, 2020 Karabağ Savaşı toplam 44 gün sürmüştür. Bu süre zarfında işgal edilen toprakları geri alma hedefiyle hareket eden Azerbaycan, stratejik, operatif ve taktik düzeyde saldırı operasyonları gerçekleştirmiştir. Öte yandan, mevcut kazanımlarını kaybetmemeyi amaçlayan Ermeni tarafı ağırlıklı olarak stratejik savunma pozisyonunda kalmıştır. 2020 Karabağ Savaşı, nispeten sınırlı bir bölgeyi kapsayan oldukça yerel bir çatışma olarak nitelendirilebilir. Son zamanlardaki silahlı çatışmalarda en az bir devlet dışı aktörün yer aldığı göz önüne alındığında, Karabağ uygulaması günümüz dünyasında devletler arası savaş daha iyi anlamamıza katkı sağlayabilir. Ayrıca, Azerbaycan ordusunun çatışma süresince kullandığı belirli stratejiler ve silah sistemleri, 21. yüzyıldaki savaşın gelişimini aydınlatılabilir.

1.3.İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonu

2020 Karabağ Savaşı, 27 Eylül 2020 sabahı temas hattında meydana gelen olaylarla başlamış ve 44 gün süren çatışmanın ardından Rusya'nın arabuluculuğunda sağlanan ateşkes çözümüyle sona ermiştir (Urcosta, 2020). Savaşın genel seyrini anlamak ve operasyonun askeri coğrafyasını incelemek, bu dönemdeki olayların derinlemesine değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Karabağ operasyonunun başlangıçta çok sınırlı bir alanda gerçekleştiği belirtilmiştir. Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sinin işgal altında olmasına rağmen, ana savaşların daha dar bir bölgede yoğunlaştığı ve operasyonel genişliğin yaklaşık 20.000 km² civarında olduğu tahmin edilmektedir (Askerov, 2020). Topografik açıdan incelendiğinde, Karabağ ve işgal altındaki diğer bölgeler, az sayıda düz alana sahip yüksek dağ sıralarıyla karakterizedir. Bölgede operasyonel açıdan önemli iki dağılım alanı dikkat çekmektedir. Birincisi, Karabağ'ın en kuzey noktası olan Murovdağ, yaklaşık 70 km uzunluğundadır ve en yüksek zirvesi 3.724 metreye ulaşan Gamisdağ ile Karabağ ile diğer Azerbaycan bölgeleri arasında doğal bir engel oluşturmaktadır (Azernews, 2022). İkincisi, Karabağ Sıradağları kuzeyden güneydoğuya yayılarak maksimum 2.725 metre yüksekliğe erişmektedir. Karabağ Sıradağları ile Zengezur arasında bulunan Karabağ Platosu, en yüksek noktası 3.616 metreye ulaşan Delidağ ile öne çıkmaktadır (Azernews, 2022). Ayrıca Laçın Koridoru, Ermenistan ile Karabağ arasındaki ulaşımı kolaylaştırırken, Karabağ ile İran sınırı arasındaki kara bölümü, operasyon boyunca kaydedilen ve nispeten düz bir alan oluşturan bir bölge olarak dikkat çekmektedir.

Azerbaycan'ın işgalden kurtarılan Fuzuli, Cebail, Zengilan ve Gubadlı kasabalarını koruyacağı, Ermenistan'ın ise Ağdam, Laçın ve Kelbecer'in kontrolünden vazgeçeceği bir anlaşmaya varılmıştır (Askerov, 2020). Azerbaycan, yedi bölgeyi işgalden kurtarmış ve Birinci Karabağ Savaşı sırasında kaybedilen toprakların bir kısmını askeri operasyonlar ve müzakereler yoluyla geri almıştır (Urcosta, 2020).

10 Kasım'da imzalanan anlaşma, savaşı sonlandırarak diplomasi için bir fırsat sunmuştur; ancak anlaşma metnindeki bazı maddelerin uygulanmasında zorluklar yaşanabileceği öngörülmektedir (Hedenskog, 2020). Bölgedeki Rus askerlerinin varlığı hala endişe yaratmaktadır. Türkiye ve Rusya'nın, bölgeye gönderilecek barış

gücünün faaliyetlerine ilişkin açıklamaları çelişkilidir. Rusya, Karabağ'da ateşkesin uygulanmasını gözlemlemek üzere kurulacak Rus-Türk gözlem merkezinin insansız hava araçları aracılığıyla faaliyet göstereceğini, Türk gözlemcilerin Dağlık Karabağ'a girmeyeceğini, bu hususun anlaşmada belirtildiğini belirtmektedir (Hedenskog, 2020). Ayrıca Türkiye'den gelen gözlemcilerin, Dağlık Karabağ'daki savaş bölgesinden uzakta, Azerbaycan topraklarında kurulacak Rus-Türk gözlem merkezinde sınırlı faaliyet göstereceği ifade edilmektedir (Kurt ve Tüysüzoğlu, 2022). Türkiye ise iki taraf liderinin ateşkesin sürdürülmesi için bölgede kurulacak Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi'ni tartıştığını ve bu çerçevede bir mutabakat zaptı imzaladığını belirtmektedir. Türkiye, ortak barış gücünde yer alacaktır. Mutabakat zaptına rağmen Türk ordusunun, Dağlık Karabağ'a girmeden Azerbaycan'da kurulacak gözlem merkezinden İHA'lar aracılığıyla gözetleme ve kontrol görevini yerine getireceği anlaşılmaktadır (Huseynov ve Yavuz, 2021). Rus askerlerinden oluşan barış gücü, Dağlık Karabağ, Azerbaycan Nahçıvan ve Ermenistan-Dağlık Karabağ koridorlarındaki gözlem noktalarında yer almaktadır (Huseynov ve Yavuz, 2021).

Karabağ'dan Nahçıvan'a ulaşım koridorunun oluşturulması konusu hala belirsizliklerle doludur. Özellikle Ermenistan üzerinden geçen koridorun durumu ve İran ile Ermenistan arasındaki bağlantının kurulmasına dair birçok cevapsız soru bulunmaktadır. Bu rotanın oluşturulması, korunması ve sürdürülebilirliği, Rusya için orta ve uzun vadede stratejik bir öncelik teşkil etmektedir (Özgen, 2021).

Anlaşmanın çözümlenmemiş bir diğer yönü, Dağlık Karabağ'ın Şuşa dışındaki statüsüne ilişkin net hükümlerin olmamasıdır. Cumhurbaşkanı Aliyev'in ifadeleri, bölge sakinlerinin bilinçli olarak anlaşmanın dışında bırakıldığını ve bu durumun başarılı bir sonuç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ermenistan'ın itirazlarına rağmen, Dağlık Karabağ'a Azerbaycan bünyesinde bağımsız bir statü tanınmayacağı açıkça ifade edilmektedir. Ancak bölgedeki Ermeni güçlerinin varlığı ve Rus Barış Gücü'nün konuşlandırılması, potansiyel idari zorlukları da beraberinde getirmektedir. Karabağ'daki gelişen ortamda karar alma dinamikleri, engellerle karşılaşabilir (Kurt ve Tüysüzoğlu, 2022).

Azerbaycan Genelkurmay Başkanlığı, operasyon için en uygun araziye dikkate alarak Karabağ'ın güney bölgesini odak noktası olarak belirlemiştir (Hedenskog, 2020). İlk çatışmalarda, temas hattının diğer sektörlerindeki ikincil güçlerin düşmanı tespit etmek ve onunla çatışmak için önden saldırılar düzenlediği; güneydeki birincil güçlerin ise çığır açıcı saldırılar gerçekleştirdiği görülmüştür. Başarılı bölünmenin ardından taarruzun ana hamlesi Fuzuli-Cebrayıl-Gubadlı hattına yönelmiştir. İran sınırının tam kontrolünün sağlanmasının ardından, saldırı kuzeye doğru ilerlemiş ve nihai hedef olarak tanımlanan Şuşa'ya yönelmiştir (Hedenskog, 2020).

Şuşa'nın beklenildiği gibi ele geçirilmesi, temas hattının diğer sektörlerindeki Ermeni güçlerini önemli ölçüde zayıflattı ve Erivan yönetimini ateşkes kabul etmeye zorladı. Ancak Azerbaycan'ın taarruzunun nispeten yavaş ilerlemesi başlangıçta bazı tartışmalara ve eleştirilere neden oldu. Uluslararası toplumdan gelen ateşkes baskıları nedeniyle, bazı uzmanlar Azerbaycan'ın belirlenen hedefleri "yıldırım harekâtı" ile 72 saat içinde yakalaması gerektiğini düşünmüşlerdir (Marcu, 2021).

Savaş sırasında en tartışmalı konulardan biri Rusya'nın Ermenistan'la olası ittifakı etrafında dönüyordu. Ermenistan'ın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üyeliğinin tartışmalara dahil edilmesi, Rusya'dan gelen geçmiş mesajlarla birleştiğinde, özellikle 2013'te 102. Askeri Üs komutanı Albay Andrey Ruzinsky ile yapılan bir röportajda vurgulanan, Rusya'nın etkisine işaret ediyordu. Ruzinsky'nin röportajında, Azerbaycan'ın Karabağ'daki askeri sorununun güç kullanımı yoluyla çözülmesinin altını çizdiği ve başarının askeri gücün güçlendirilmesi yoluyla sağlanacağını öne sürdüğü ve özellikle Erivan'ı derhal desteklemeye hazır olduklarını doğruladığı belirtilmiştir (Kucera, 2013).

Artan gerilimlerin ortasında Bakü yönetimi, Rusya'nın Temmuz 2020'de Tovuz civarındaki çatışmaların ardından Ermenistan'a silah sevkiyatını önemli ölçüde artırmaya başladığını iddia etmiştir (Marcu, 2021). Ancak birçok analistin beklentisinin aksine, Rusya aşırı derecede Ermenistan'ın yanında yer almaktan kaçınmıştır. Rusya'nın gelişmelere ilişkin tutumuna ilişkin tartışmalar sürerken, Kremlin Sözcüsü Peskov, Rusya'nın KGAÖ kapsamındaki yükümlülüklerinin Karabağ'ı kapsamadığını açıklamıştır (Marcu, 2021).

Bu arada, çatışmanın Karabağ ile sınırlı kalması durumunda Moskova'nın tutumunun değişmeyeceğini anlayan Erivan yönetimi, doğrudan kendi topraklarından atılan balistik füzelerle Azerbaycan şehirlerini hedef alan saldırılar başlatmıştır (Hedenskog, 2020).

2. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASINDAKİ “YENİ” JEOPOLİTİK GERÇEKLİK

İkinci Karabağ Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni jeopolitik gerçeklik, bölgede dengelerin yeniden şekillenmesine ve uluslararası ilişkilerde yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

2.1. Azerbaycan'ın Bölgesel Jeopolitik Stratejileri ve Dış Politika

Hedefleri

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasının iç ve dış yönlerini anlamak için, ülkenin hem diğer devletlerle hem de çeşitli uluslararası kuruluşlarla ilişkileri incelenmelidir. Bu ilişkiler, Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarının devlet politikalarıyla uyumlu bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ülkenin uluslararası konumunu güçlendirmek, Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununu adil ve uluslararası normlara dayalı olarak çözmek, uluslararası düzeyde karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler kurmak ve uluslararası anlaşmalara katkı sağlamak, Azerbaycan'ın istikrar ve güvenlik ortamını sağlamak için temel öncelikler arasındadır (Habibbeyli, 2016).

Azerbaycan'ın dış politikası, birkaç faktöre dayanmaktadır: İlk olarak, ülkenin bulunduğu bölgenin doğal-coğrafi ve jeopolitik özellikleri önemli bir rol oynamaktadır. İkinci faktör, Azerbaycan'ın zengin enerji kaynaklarına, ulaşım ve lojistik imkanlarına sahip olmasıdır. Üçüncüsü, dengeli ve çok kutuplu bir dış politikaya duyulan ihtiyaçtır. Dördüncü faktör, tarihsel ve politik gerçekliklerdir, özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik askeri saldırısı ve topraklarının yüzde 20'sinin işgal edilmesi gibi sonuçları kapsamaktadır. Beşinci faktör, Azerbaycan'ın güçlü insan kaynağına ve ekonomik potansiyele sahip olmasıdır. Altıncı ve son faktör ise Azerbaycan'ın zengin kültürü ve çok kültürlü gelenekleridir.

Bu faktörlerin bir sonucu olarak, Azerbaycan dış politikada önemli başarılar elde etmiş ve Güney Kafkasya'da güvenlik ortamının oluşturulmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Valiyev, 2020). Azerbaycan'ın bu başarıları, çok yönlü ve dengeli dış politikası sayesinde gerçekleşmiştir, bu çerçevede hem "yumuşak güç" hem de "sert güç" unsurlarının rol oynadığı belirtilmektedir.

Bu süreçte uluslararası kurumlar nezdinde aktif diplomatik faaliyetler ve güvenilir uluslararası tedbirler özel bir yer tutmaktadır. Azerbaycan, uluslararası ilişkiler sisteminde etkili çok taraflı diplomasi örneğini sergilemektedir. 1993'ten bu yana Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler (BM) içindeki faaliyetleri önemli ölçüde artmıştır. Ülke liderleri, BM toplantılarında yaptıkları konuşmalarla Azerbaycan lehine kararların alınmasını sağlamış ve bu süreç sonraki yıllarda da devam etmiştir (Mazziotti vd., 2013). Bu dönemde, Ermenistan'ın saldırganlığını doğrulayan ve kınayan pek çok belge kabul edilmiştir. Enerji politikaları, ulusal güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayan petrol-gaz ve ulaştırma projeleri ile işbirliği koridorlarını küresel düzeyde öngörmektedir. Azerbaycan, Güney Kafkasya'da sistemli, kapsamlı, yaratıcı ve diplomatik bir dış politika yürüten önemli bir ülke konumundadır. Son yıllarda, Azerbaycan sadece BM ile değil aynı zamanda Avrupa Birliği, NATO, Şanghay İşbirliği Örgütü ve diğer uluslararası kurumlarla ilişkilere de büyük önem vermektedir (Kuchins vd., 2016). AGİT, İslam İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Türk Keneşi, Bağımsız Devletler Topluluğu, GUAM, Avrupa Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi kurumlarla yapılan işbirliği de son dönemde aktif bir şekilde geliştirilmiştir. Azerbaycan'ın bu kurumlarla ilişkileri, adil ve güvenli bir uluslararası ilişkiler sisteminin gerekliliklerine uygun olarak yürütülmektedir (Valiyev, 2020). Kültürlerarası ve medeniyetler arası diyalogun teşvik edilmesi ve çokkültürlülüğün desteklenmesi, adil ve güvenli bir uluslararası ortamın oluşturulmasının temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Azerbaycan'ın bu alanlardaki deneyimi ve faaliyetleri, Birinci Avrupa Oyunları, BM Medeniyetler Alyansı Bakü Forumu, Kültürlerarası Diyalog Forumu ve "Bakü Süreci" gibi etkinlikler aracılığıyla dünya çapında üst düzey çevrelerce de takdir edilmektedir (Valiyev, 2020).

Yukarıda vurgulanan bağlamda, "Bakü Süreci"nin dış politikadaki yeri ve rolüne odaklanmak önemlidir. Bakü Süreci, Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından 2008 yılında başlatılan bir girişimdir (Makili-Aliyev, 2013). Bakü Süreci, şimdiye kadar 12 yıldır devam etmekte olup medeniyetlere ve dinler arası diyalog mekanizmalarına gerçek içerik kazandırmayı hedeflemektedir. Pratik olarak, İslam İşbirliği Teşkilatı ile Avrupa Konseyi arasında köprü kurmaya yönelik bir adım niteliği taşımaktadır (Valiyev, 2020). Bu, geniş anlamda İslam dünyası ile Avrupa arasında

akılcı bir diyalogun sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Sonuç olarak, Azerbaycan, uluslararası ilişkilere önemli katkılarda bulunarak dış politikada üç yönlü ve çok taraflı işbirliği modellerini diyalog platformuna dahil etmektedir. Uzmanların Azerbaycan'ın dış politikasının bu önemli boyutunu jeopolitik ve teorik bağlamda daha ayrıntılı bir şekilde incelemesi gerekmektedir.

Örnek olarak, Azerbaycan-Rusya-İran işbirliğinin sonuçlarına odaklanabiliriz. Azerbaycan devletinin tarihinde ilk kez Rusya ve İran cumhurbaşkanları, bölgesel meseleleri görüşmek üzere Azerbaycanlı mevkidaşlarıyla Bakü'de bir araya geldi (Abbasov, 2015). Taraflar, birçok açıdan 37 önemli karar aldılar ve Güney Kafkasya'nın güvenliği ile Kuzey-Güney koridorunun hayata geçirilmesi konularında kararlı bir duruş sergilediler. Üçlü işbirliği formatı, diğer devletlerle de yararlı ilişkiler geliştirmek için geniş fırsatlar sunmuştur (Abbasov, 2015). Ayrıca, son 31 yılda enerji faktörünün dış politikada başarılı bir şekilde kullanıldığı vurgulanmalıdır. Azerbaycan bu süreçte hem yeni projeler geliştirmiştir hem de uluslararası işbirliği biçimlerini oluşturmuştur. TAP, TANAP ve Güney Gaz Koridoru gibi projeler Azerbaycan hükümetinin girişimleri arasındadır (Valiyev, 2020). Batı, bu projelerin hayata geçirilmesi konusunda oldukça iyimserdir ve Avrupa'nın enerji haritasını değiştirebilecek önemli projeler olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Yatırım Bankası, Güney Gaz Koridoru için önemli miktarda fon sağlamıştır. Azerbaycan, bu projenin gerçekleştirilmesi için uluslararası işbirliği oluşturmuş ve konunun bakanlar düzeyinde sürekli tartışılmasını sağlamıştır. Bu başarılar, dış politikanın parlak örnekleri arasında değerlendirilmelidir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı'nın aktif diplomatik adımları sayesinde Azerbaycan, "Tek Kuşak, Tek Yol" ("Yeni İpek Yolu") projesinin ana katılımcılarından biri haline gelmiştir. Artık bu proje kapsamında yürütülen trafiğe Azerbaycan da dahil edilmiştir (Valiyev, 2020). Bununla birlikte, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının devreye alınmasıyla stratejik bir adım atılmıştır ve Azerbaycan, Uzakdoğu'dan Avrupa'ya kadar geniş bir alanda önemli bir ulaşım kavşağı haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Azerbaycan'ın yeni dönemdeki temel öncelikleri aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

- İlk olarak, Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafının uluslararası hukukun kuralları ve ilkelerine ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak adil bir şekilde çözülmesi. Bu, ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması ve egemenliğinin temel koşulu olarak ifade edilmektedir.
- İkinci olarak, ana tehditlerin Azerbaycan dışında meydana geldiği göz önüne alınarak ülkeyi dış tehditlerden korumak. Güvenliğin sağlanmasında bu önemli bir faktördür.
- Üçüncü olarak, dış müdahaleyi kabul etmeyen devletlerarası ilişkilerin desteklenmesi. Son dönemde bazı büyük güçlerin diğer ülkelerin içişlerine daha fazla müdahale etmeye başlamasıyla birlikte, bu konu önem kazanmıştır.
- Dördüncü olarak, ulusal çıkarlara yönelik siyasetin yeni bir düzeye yükseltilmesi. Ulusal bağımsızlığın korunması artık stratejik bir görevdir ve dış politikada ulusal çıkarlara uygun adımlar atılması gerekmektedir.
- Beşinci olarak, çok taraflı diplomasi bağlamında uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin genişletilmesi. Bu, uluslararası düzeyde başarıya duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.
- Altıncı olarak, dinler arası ve kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi. Bu süreçte tarihi geleneklere ve milli-manevi değerlere dayanılması gerekliliği vurgulanmaktadır.
- Yedinci olarak, ulusal ekonominin rekabet gücünün artırılması. Bu adım, ülkenin küresel ekonomik krizden etkilenmemesini sağlayacak ve ihracatı artırarak yeni pazarlara erişim sağlayacaktır.

Bu ilkeler doğrultusunda Azerbaycan'ın dış politikası, uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak ve yeni koşullara adapte olarak yürütülmektedir.

Yukarıdaki noktalardan anlaşılacağı üzere Azerbaycan, yeni aşamada toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesini ve egemenliğin korunmasını temel ihtiyaç olarak ilan etmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için uluslararası kuruluşlarla aktif işbirliğine devam etmek, yeni iş birliği biçimlerini hayata geçirmek, enerji projelerini tamamlamak, uluslararası projelere katılımı genişletmek, ulaştırma sektöründeki potansiyelleri tam olarak değerlendirmek ve Doğu-Batı ve Kuzey-Güney projelerine odaklanmak gerekmektedir. Devlet başkanının dış politikada sistematiklik, süreklilik,

tutarlılık ve gerçeklik gibi faktörlere önem verdiği, aynı zamanda adalet ve uluslararası hukuk normlarına tam uyum sağladığı görülmektedir. Azerbaycan, laik, demokratik ve adil bir devlet olarak uluslararası alandaki etkinliğini artırmak için kararlıdır. Bu, Azerbaycan'ın dış politikada yeni başarıların beklendiği anlamına gelmektedir.

2.2. Uluslararası Aktörlerin Rolü: Rusya, İran ve Türkiye'nin Perspektifleri

Savaşın askeri zaferle sonuçlanmasının önemli nedenlerinden biri, Türkiye'nin stratejik ortağı olarak Azerbaycan'a verdiği destektir. Türkiye, Ermeni birlikleri için önemli bir enerji tesisi olan Tovuz'a yönelik ilk saldırıdan itibaren Azerbaycan'a siyasi, askeri ve diplomatik destek sağlamıştır (Ergun ve Aliyev, 2020). 2010 yılında Türkiye ve Azerbaycan, kendi ülkelerine yönelik bir saldırı durumunda birbirlerine yardım etme sözü veren Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması'nı imzalamışlardır (Ergun ve Aliyev, 2020). Azerbaycan'ın Türk yapımı insansız hava araçlarını kullanmaya başlaması, çatışmanın seyrini önemli ölçüde değiştirmiş ve sahada aşılmaz bir askeri avantaj sağlamıştır (Ergun ve Aliyev, 2020).

Türkiye'nin 2020 Karabağ Savaşı'ndaki rolü, birçok spekülasyonun odak noktası olmuştur ve bu rolün netleştirilmesi gerekmektedir. Ermenistan Başbakanı Paşinyan, halka yaptığı konuşmada, operasyonun yönetiminde Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) 150 üst düzey subayın görev aldığını, Özel Kuvvetler Komutanlığı personelinin ve Suriye'den gelen teröristlerin bu operasyona dahil olduğunu iddia etmiştir (Vzglyad, 2020). Ermenistan Savunma Bakanlığı Basın Sözcüsü Şuşan Stepanyan da Su-25 tipi bir savaş uçağının Gence Hava Üssü'nden kalkan Türk F-16'sı tarafından vurulduğunu ileri sürmüştür (Vzglyad, 2020). Rus medyasında da benzer konular gündeme gelmiş, üç aktif Türk generalin -isimleri belirtilerek- operasyonun planlanması ve icrasında önemli bir rol oynadığı iddia edilmiştir (Kınık ve Çelik, 2021).

Ancak, Suriye'den getirilen teröristlerin varlığı veya Türk F-16'sının düşürülmesi gibi propaganda amaçlı iddiaların yanı sıra, Türkiye'nin 2020 Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a destek verdiği ve bu destek açık bir şekilde bilinmektedir (Kınık ve Çelik, 2021). Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerine İHA kullanımı konusunda

deneyim aktarımı başta olmak üzere çeşitli askeri teknik yardımların sağlandığına dair güçlü göstergeler bulunmaktadır. Bu grupların, bir yandan Azerbaycan'ın askeri başarısını gölgelemeye çalıştığı, diğer yandan da Türkiye'yi bölgeyi istikrarsızlaştıran bir aktör olarak sunmayı hedeflediği değerlendirilmektedir.

27 Eylül'de Azerbaycan, topraklarını işgalden kurtarmak için uygun bir zemin bulmuştu. Bu operasyonun başlaması ve 32 yıl sonra elde edilen zaferin nedenleri birçok açıdan değerlendirilebilir. Barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Azerbaycan'ın son dönemde savaş olasılığını sık sık gündeme getirmesine neden oldu. 1990'ların başından bu yana Azerbaycan'ın siyasi itibarı güçlenmiş ve Azerbaycan ordusu daha donanımlı, yetenekli, disiplinli ve sofistike hale gelmiştir. Azerbaycan'ın Ermenistan üzerindeki askeri üstünlüğü, Karabağ'daki zaferinde önemli bir etkendi. Bu üstünlük, iki ülkenin askeri ve silah sistemlerini karşılaştırdığımızda açıkça görülebilmektedir. Örneğin, ABD merkezli araştırma kuruluşu Global Fire Power'ın 2020 raporuna göre, Azerbaycan dünyanın en güçlü orduları listesinde 64. sırada yer alırken Ermenistan 100. sırada bulunmaktadır. ABD, Fransa ve Rusya'nın eş başkanlığını yaptığı Minsk Grubu, BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamadığı için Azerbaycan'ın uluslararası topluma olan güvenini kaybetmesine neden olmuştur.

Tarafların çatışma sürecinde ölü ve yaralı sayıları konusunda farklı bilgiler sunduğu, suçlayıcı ve karalayıcı ifadeler kullandığı ve çatışmanın sadece 44 gün sürdüğü vurgulanmıştır. Her iki taraf da özellikle bilgi yönetimine ve doğruluğun doğrulanmasına büyük önem vermiş ve psikolojik savaşa ve yoğun propaganda tekniklerine başvurmuştur. Bu dinamik, bazı medya kuruluşlarının olayları "propaganda savaşı" başlığı altında ele almasına kadar varmıştır. Geleneksel medya kanalları propaganda amacıyla kullanılırken, dijital medya özellikle sosyal medya platformları, fotoğraf ve görsellerin geniş kitlelere hızla ulaştırılmasında başlıca araç olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal ve uluslararası kamuoyunun şekillendirilmesinde psikolojik savaşın önemi iyi bilinmektedir; ancak, karada savaşan askerlerin morali üzerindeki etkisi de aynı derecede önemlidir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın insansız hava aracı saldırılarına karşı algılanan etkinliği de dahil olmak üzere Ermeni kuvvetlerinin moralini bozma ve savaşma azimlerini baltalama konusunda önemli katkıda bulunduğu inanılmaktadır.

2020 Karabağ Savaşı, Azerbaycan askeri güçleri tarafından Şuşa'nın stratejik olarak ele geçirilmesiyle sonuçlanan 44 günlük bir süre boyunca yaşandı ve Azerbaycan için önemli bir zaferle sonuçlandı. Şuşa'nın düşmesi, Ermeni kuvvetlerinin temas hattının diğer kesimlerindeki ana ve geri çekilme rotalarını keserek, Erivan yönetimini yaklaştırmakta olan birlik imha tehdidi altında ateşkes anlaşmasına katılmaya zorladı. Bu gelişme, düşmanlıkların sona erdiğini vurgulamaktadır.

2020 Karabağ Savaşı'nı karakterize eden birçok önemli husus bulunmaktadır, bunlar arasında manevra savaşından ateş merkezli çatışmalara geçiş, hava kuvvetleri ve zırhlı birliklerin belirgin rolleri, balistik füze saldırılarının düzenlenmesi ve propaganda çabaları yer almaktadır. Ancak savaş dinamiklerindeki en dikkat çekici gelişme, İnsansız Hava Araçlarının (İHA) olağanüstü performansdır (Kınık ve Çelik, 2021).

Gerçekten de İHA sistemleri son yirmi yılda asimetrik ve hibrit savaş senaryolarında etkinliklerini kanıtlamıştır. Karabağ sorununu farklı kılan şey, bu sistemlerin devletlerarası bir savaşta ilk kez eş benzeri görülmemiş yoğunluk ve etkinlikle kullanılmasıdır. İHA'ların yanı sıra insansız kara ve deniz araçlarını içeren robot teknolojilerinin kullanımı, öngörülebilir gelecekte askeri uygulamalarda artışa sahne olacak gibi görünmektedir (Özgen, 2021).

Paşinyan'ın Batı yanlısı açıklamalarının ardından Rusya'nın Ermenistan'a sağladığı destek geri çekildi ve çatışmalar boyunca Rusya pasif bir yaklaşım izledi. Bu durum, önemli bir sorunu temsil etmektedir. Rusya, Paşinyan yönetimiyle yaşadığı görüş ayrılıkları nedeniyle Ermeni hükümetini cezalandırmaya ve zayıflatmaya çalıştı (Ergun ve Aliyev, 2020). Bu bağlamda Moskova, çözilemeyen sorunun uzun vadede Batı'nın müdahalesine yol açabileceğinden endişe duyduğu için yedi bölgeden beşini Azerbaycan'ın Paşinyan hükümetine bırakması gerektiğini vurgulayarak sorunun çözümü için zaman ayırmaya başladı. Azerbaycan'ın bu operasyondaki başarısı, uluslararası gelişmelerden ziyade ABD'nin 2020 başkanlık seçimleri öncesinde eylemsizliğine ve iç meselelerle meşgul olmasına bağlanabilir. Bu dikkatsizlik, ABD'nin Ermenistan'a siyasi ve askeri destek sağlamasını engelledi (Ergun ve Aliyev, 2020).

2.2.1. Rusya'nın Rölü ve Perspektifi

Güney Kafkasya uzun bir süredir Rusya'nın dış politikasında önemli bir saha olarak hizmet etmektedir; Rusya, bölgede özellikle Çarlık döneminde Gürcistan'da varlığını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Moskova, stratejik bir ortak olarak Ermenistan'ı benimseyerek onun yanında yer almıştır. Rusya, nüfuz alanını genişletme hedefiyle, Ermenistan'ın 1990'lı yıllarda Azerbaycan'a karşı saldırgan eylemlerini görmezden gelerek işgal faaliyetlerine zımnî destek sağlamayı tercih etmiştir. Karabağ ihtilafı, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki hakimiyetini korumak için önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır.

Temmuz çatışmalarından 27 Eylül'de İkinci Karabağ Savaşı'nın başlamasına kadar geçen süreçte, Rusya'nın tüm ricalarına rağmen Ermenistan'a tam destek vermekten kaçındığı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Ermenistan'ın askeri takviye ve eğitim çalışmalarının hız kesmeden devam etmesi dikkat çekicidir. Temmuz ayındaki çatışmalar, Azerbaycan'ın İnsansız Hava Araçlarına (İHA'lar) karşı savunmasız olduğunu vurgulamış ve Ermenistan hükümetini, İHA yeteneklerini güçlendirmek için Rusya'dan yardım istemeye yönlendirmiştir (Racz, 2021). Sonuç olarak Rusya, Ermeni ordusunu İHA operasyonları konusunda eğitmek için bir kampanya başlatmıştır.

Eş zamanlı olarak Rusya'nın askeri nakliye uçaklarıyla Erivan'a yardım sevkiyatını başlatması, Azerbaycan'da endişelere neden oldu. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in 12 Ağustos'ta Rusya Devlet Başkanı Putin ile bu endişeleri giderme çabalarına rağmen yardım sevkiyatları hız kesmeden devam etti (Tuncel, 2020). Rusya Savunma Bakanı Şoygu, 25 Ağustos'ta Bakü'ye yaptığı ziyarette, uçaklarla kargo sevkiyatına ilişkin açıklamalara, içeriğin silah değil, "inşaat malzemesi" olduğunu ileri sürerek yanıt verdi. Ancak daha sonra Rusya Devlet Duması'nın bağımsız bölümündeki Topluluk Komitesi Başkan Yardımcısı Zatulin, hava sevkiyatlarının aslında askeri mühimmat içerdiğini ortaya çıkararak bu iddiayı yalanladı. Bu açıklama, Gürcistan'ın Ermenistan'ın kara yoluyla silah almasına izin vermeyi reddetmesiyle ilgili tartışmaların ortasında geldi (İbrahimov ve Oztarsu, 2022).

İkinci Karabağ Savaşı'nın başlamasından sadece bir hafta önce Rusya'da Ermeni askerlerinin katılımıyla Kafkasya-2020 Uluslararası Tatbikatı gerçekleştirildi.

Tatbikat sırasında Ermenistan Savunma Bakanı ile Rus yetkililer arasında görüşmeler gerçekleştirildi. Tatbikat 26 Eylül'de sona erdi ve ertesi gün Ermenistan ordusu, Karabağ'daki Azerbaycan askeri mevzilerine ve sivil yerleşim yerlerine saldırı düzenleyerek çatışmanın başlangıcı oldu (İbrahimov ve Oztarsu, 2022).

Azerbaycan'ın tepkisiyle birlikte çatışma hızla tüm cephe boyunca tırmandı. Bölgesel bir aktör olan ve Minsk Grubu'nun eş başkanlığını yapan Rusya, hızla harekete geçti. Çatışmanın başladığı gün, Rusya Dışişleri Bakanlığı her iki tarafa da silah satışını durdurdu. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, önce Ermeni ve Türk mevkidaşlarıyla, ardından Azerbaycan Dışişleri Bakanı ile telefon görüşmeleri gerçekleştirdi. Bu görüşmeler sırasında Lavrov, durumdan duyduğu derin kaygıyı dile getirerek ateşkesin savunuculuğunu yaptı ve diğer Minsk Grubu eşbaşkanlarıyla diplomatik çaba ve arabuluculuk yapılmasının gerekliliğini vurguladı (Güler, 2020).

30 Eylül'de Lavrov, Ermeni ve Azerbaycanlı mevkidaşlarıyla ayrı ayrı görüşerek diplomatik çabalarına devam etti ve düşmanlıkların derhal durdurulması yönünde çağrıda bulundu. Diyalogu kolaylaştırmak ve gerginliğin daha da artmasını önlemek için Moskova'da bir müzakere platformunun kurulmasını önerdi (Güler, 2020). Ermenistan bakanının, Karabağ'da olduğu ve Azerbaycan güçleriyle birlikte savaştığı iddia edilen Lavrov'u aramasının ardından, aynı gün Rusya Dışişleri Bakanlığı, Lavrov'un fiilen Suriye ve Libya'da operasyonlar yürüttüğünü öne süren bir açıklama yaptı. Ancak Moskova'nın hiçbir resmi kaynakta dayanağı bulunmayan ve Ermeni tarafı tarafından propaganda olarak değerlendirilen iddiasının doğruluğu şüphe uyandırdı. Bu durum aynı zamanda bölgesel bir aktör olan Azerbaycan'ın dikkate alınmasına da yol açtı (Güler, 2020).

Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasının ardından hem Vladimir Putin hem de Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Teşkilatı Başkanı Narishkin, konuyla ilgili açıklamalarda bulundular (Zahidgizi, 2020). Rusya lideri Putin, Suriye ve Libya'dan Karabağ'a kişilerin nakledildiği yönündeki haberlerle ilgili ciddi kaygılarını dile getirirken, Narishkin ise bu tür kişilerin sadece çeşitli bölgelerde mevcut olmadığını, aynı zamanda hem Ermenilerle hem de Azerbaycan ordusuyla ittifak halinde olan Kürt gruplar tarafından da desteklendiğini belirtti (Dış İlişkiler Konseyi, 2022). Rus tarafı, çatışma sırasında "yabancı gruplardan" bahsederken, bu ifadeyle Azerbaycan

ordusunu birçok bölgede destekleyen bazı unsurların varlığını ima etmeyi amaçlamıştır. Ancak Azerbaycan bu iddiaları şiddetle yalanlamış, bunları asılsız iftira olarak nitelendirmiş ve "yabancı kuruluşların varlığına" ilişkin herhangi bir delili resmen reddetmiştir (Azertag, 2021). Bununla birlikte, bölgesel bir güç merkezi olan ve aynı zamanda Minsk Grubu'nun eşbaşkanlığını yapan Rusya'nın bu iddiaları herhangi bir dayanak olmadan dile getirmeye devam etmesi, Moskova'nın savaşa karşı tutumu konusunda şüphe uyandırmıştır.

Kremlin'in çatışmanın başlangıcında Ermenistan ve Azerbaycan'a yönelik ilk tutumu, Rus medyasında da dikkat çekti. Vladimir Putin'in çatışmaların başlamasından bu yana Ermenistan Başbakanı Paşinyan ile dört görüşme gerçekleştirdiği, ancak henüz Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile görüşmediği vurgulandı (Zahidgizi, 2020). Ayrıca Rus medya kuruluşları da Putin'in bu konudaki açıklamalarını yakından takip etti. Yaklaşık on gün sonra Başkan Putin, çatışmayı "ciddi bir gelişme" olarak nitelendirdi, her iki tarafın da önemli kayıplarını kabul etti ve çatışmaya hızlı bir çözüm bulunması çağrısında bulundu (Dış İlişkiler Konseyi, 2022).

ABD başkanlık seçimleri, Rusya'ya bölgedeki etkilerini artırma fırsatı sunmuştur. Rusya, 7 Ekim'den itibaren çatışmaya arabuluculuk yapma çabalarını yoğunlaştırmış ve kendisini önemli bir bölgesel güç ve kilit bir oyuncu olarak konumlandırmıştır (SWP, 2020). Başlangıçta Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu, her iki ülkenin ilgili bakanlarıyla telefon görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Ardından Rusya Başbakanı Mişustin, Azerbaycan Başbakanı Ali Asadov ile bir görüşme yaparak barış diyalogunun başlatılmasının önemini vurgulamıştır. 9 Ekim'de Rusya Devlet Başkanı Putin, çatışmaların yerinin aciliyetini vurgulamış ve Azerbaycan ve Ermenistan dışişleri bakanlarını Moskova'da görüşme davetinde bulunmuştur (Zolyan, 2022). Hem Bakü hem de Erivan daveti kabul etmiş ve o günün ilerleyen saatlerinde Moskova'da üç dışişleri bakanının katıldığı ateşkes toplantısı gerçekleşmiştir. Müzakereler, 10 Ekim itibarıyla cephe hattındaki çatışmaların durdurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak bu karardan kısa bir süre sonra Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, ateşkesi ihlal ederek Azerbaycan'da sivilleri hedef alan bir saldırı başlatmıştır. 11 Ekim'de füzeler Gence şehrini hedef almış ve trajik bir şekilde 11 kişinin hayatını kaybetmesine ve 35 kişinin yaralanmasına yol açmıştır (Miholjic,

2020). İlk ateşkesin sağlanmasına rağmen Ermenistan'ın Rusya'nın arabuluculuk çabalarını açıkça göz ardı ettiği görülmüştür; özellikle Gence'ye yapılan sebepsiz saldırı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Dikkat çekici bir şekilde, Türkiye dışındaki bölgesel güçlerin bu durum karşısında sessiz kaldığı gözlemlenmiş ve bu tutumlarıyla ilgili soru işaretleri doğmuştur.

Çatışma sürecinde, Rus medyası ve Kremlin ile yakın ilişkiler içinde olan medya kuruluşları tarafından sunulan haberlerin değerlendirilmesi önemli zorluklar ortaya koymuştur. Hankendi'de görev yapan bazı Rus gazeteciler, işgalcilerin gerçekleştirdiği operasyonları bölgede yaşayan sivil halka yönelik bir saldırı olarak çerçevelemiş ve ısrarla Azerbaycan ordusunun itibarını zedelemeye çalışmıştır. Bu nedenle, bu yayınlar objektiflikten uzak ve gerçeklerden uzaklaşmıştır (Muradov, 2020). Ayrıca, Rus medyası, özellikle de Türkiye'nin savaşı başlattığı iddiasını destekleyen Ermeni tarafının propagandasını yapmakla suçlanmış ve eleştirilere maruz kalmıştır. Kremlin'e yakın olduğu bilinen Sputnik'in Ermenistan bürosu, sözde ayrılıkçıların temsilcisi gibi davranmış ve raporlarında "Karabağ Cumhuriyeti", "Karabağ Cumhurbaşkanı", "Karabağ'ın başkenti" gibi ifadeleri sıklıkla kullanmıştır (Azertag, 2021). Rusya'nın önde gelen devlet haber ajansı TASS'ın, çatışmaya ilişkin haberlerinde 32 Ermeni grup bakış açısını yeterince dikkate almadığı belirtilmektedir. TASS'ın 28 Eylül'den 1 Kasım'a kadar olan dönemdeki yayınları incelendiğinde, 40 raporun Ermeni tarafından kaynaklandığı, ancak yalnızca 28 raporun Azerbaycan'dan geldiği ortaya çıkmıştır (Muradov, 2020).

Rusya'nın çatışmaya müdahalesine dair başka önemli bir husus, bölgedeki barışı koruma çabalarıyla ilgiliydi. Bu konudaki ilk tartışmalar, Rus medyası tarafından gündeme getirildi ve Rus gazetecilerin 30 Eylül'de Ermenistan Başbakanı Paşinyan'a yönelik sorgulamalarıyla ön plana çıktı. Paşinyan, buna cevaben, canlı barış güçlerinin Dağlık Karabağ'a konuşlandırılmasının düşünülmediğini öne sürdü. Ancak savaş alanında yaşanan gelişmeler, Ermenistan başbakanının tutumunda birkaç gün içinde değişikliklere yol açtı. Nitekim 3 Ekim'de Al Jazeera'ya verdiği röportajda Paşinyan, Rus barış güçleri de dahil olmak üzere barış güçlerinin Dağlık Karabağ'a potansiyel olarak konuşlandırılabilmesini ifade etti (Azernews, 2022). Kremlin sözcüsü Dmitry Peskov, çatışan tarafların uzlaşması durumunda barışın korunabileceğini öne sürerek bu konuya önem verdi. Kısa bir süre sonra Azerbaycan'ın

barışı koruma konusundaki perspektifini sunmasıyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Aliyev, 9 Ekim'de SKY News'e verdiği röportajda, barış güçlerinin konuşlandırılmasının henüz erken olduğunu belirtti (Muradov, 2020).

Ancak, odak noktası Rusya'nın bu konudaki tutumu oldu. Bu çerçevede, 14 Ekim'de Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Rus askeri kuvvetlerinin potansiyel olarak Karabağ'a konuşlandırılacağını duyurdu (Racz, 2021). Ertesi gün Kremlin sözcüsü Peskov da bu gelişmeleri teyit ederek, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bu konuda karar verdiğini açıkladı. Ancak Azerbaycan, erken olduğu gerekçesiyle 16 Ekim'de barışı koruma meselesini yeniden değerlendirme yoluna gitti (Dış İlişkiler Konseyi, 2022).

Ekim ayının sonlarına doğru, Azerbaycan lehine ön cephedeki gelişmelerin ortasında, Ermenistan Başbakanı Paşinyan Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya başladı. Paşinyan, durumun daha da kötüleşebileceğini düşündüğünü ve Rusya'nın müdahalesi olmazsa bu durumun daha da kötüleşebileceğini belirtti (Aliyev, 2020). 21 Ekim'de Paşinyan, Rusya'nın Ermenistan'a yardım etmek için her türlü çabayı gösterdiğini ifade etti. Ertesi gün, Rusya Devlet Başkanı Putin, Kremlin'in durumu dikkatle izlediğini vurgulayarak, başka hiçbir ülkenin çatışmanın çözümünde Rusya'dan daha fazla çaba göstermediğini ileri sürdü. Ayrıca Putin, bir uzlaşma anlaşması için Ermenistan başbakanıyla her gün çok sayıda telefon görüşmesi yaptığını duyurdu.

Paşinyan, Kremlin'in açıklamalarını Rusya'nın vazgeçilmez rolünün bir göstergesi olarak yorumlayarak Rusya'nın müdahalesini memnuniyetle karşıladı. 25 Ekim'de Rusça yayınlanan WION kanalında bu tutumunu yineleyen Paşinyan, barış güçlerinin bölgesel yerleşimini savundu (Racz, 2021). Sonuç olarak Ermenistan, Rus barış güçlerinin varlığını kabul etti ve fiilen Azerbaycan'a teslim oldu. Ancak Azerbaycan uzun bir süre sessiz kaldı. Paşinyan'ın sözleri 30 Ekim'de Kremlin tarafından değerlendirildi (Azertag, 2021). Sözcü Peskov, her iki tarafın da rızası halinde bölgeye Rus barış güçlerinin gönderilebileceğini öne sürdü.

Bu süreçte, Ermeni ordusunun ön saflarda sürekli olarak zemin kaybetmesiyle birlikte, Ermeni liderliği Rusya'nın acil müdahalesi yönündeki çağrılarını yoğunlaştırdı. Ermenistan, iki ülke arasında 1997 yılında imzalanan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması'nın hükümlerine atıfta bulunarak,

düşmanlıkların kendi topraklarına yayılması durumunda Rusya'nın müdahale edeceğine dair güvence istedi (Azertag, 2021).

30 Ekim'de ABD Ulusal Güvenlik Direktör Yardımcısı O'Brien, İskandinav ülkelerinin Karabağ'a barış gücü konuşlandırmaya başladığını açıkladı (Aliyev, 2020). Rusya'nın bu gelişmelere yanıtı olarak, Dışişleri Bakan Yardımcısı Rudenko, çatışan tarafların rızası olmadan bölgeye hiçbir barışı koruma birliğinin konuşlandırılmayacağını vurguladı (Racz, 2021). Bu açıklama, ABD'nin girişimine karşı bir tepki olarak algılandı ve Rusya'nın kendi etki alanı içindeki barışı koruma çabaları üzerindeki otoritesini sürdürme konusundaki kararlı duruşuna işaret etti.

Azerbaycan ordusunun Kasım ayının başlarından itibaren cephe hattında önemli ilerlemeler kaydetmesiyle Şuşa yakınlarındaki durum, Rusya ile Ermenistan arasındaki iletişimin yoğunlaşmasına neden oldu. 7 Kasım'da Ermenistan Başbakanı Paşinyan, Alman ARD televizyonuna verdiği röportajda Rusya'dan beklenen desteğin imasını yaptı (Askerov, 2021). Paşinyan'ın beklenen desteğinin kesin niteliği belirsizliğini korurken, siyasi olarak onun çatışmada Rusya'dan önemli miktarda yardım aradığı yönünde spekülasyonlar yapılıyor. Ayrıca Paşinyan aynı röportajda Karabağ'daki durumun ancak Rus barış güçlerinin varlığıyla istikrara kavuşabileceğini yineledi.

Şuşa'nın kurtarılmasının ardından Azerbaycan ordusunun Hankendi'ye doğru ilerlemesi Ermeni çevrelerinde gerilimi artırdı. Paşinyan, Şuşa'nın düşmesiyle Hankendi'nin artık savunmasız hale geldiğini belirterek, uzayan çatışmaların kuşatma yoluyla 30.000 kadar Ermeni askerini tehlikeye atabileceğini öne sürdü (Azernews, 2022).

9 Kasım gecesi Ermenistan, teslim olduğunu açıklayan bir bildiri yayınladı. Bu bildiriyle Paşinyan, ülkesinin teslim olduğunu ve ateşkes anlaşması imzaladığını duyurdu (Azertag, 2021). Çatışmaların gece geç saatlere kadar devam ettiğine dair açıklamanın ardından Azerbaycan'ın Rus barış güçlerinin Karabağ'a konuşlandırılmasını desteklediği ortaya çıktı. Sonuç olarak, Rusya Savunma Bakanlığı'nın yetkisi altındaki 1960 Rus barış gücü askeri, 10 Kasım'dan itibaren ateşkesi denetlemek ve anlaşmayı uygulamak için Karabağ'a gelmeye başladı (Askerov, 2021). Barış güçlerinin Karabağ'a giriş olasılığı, bazı kesimlerce, Rusya'nın

Karabağ'ın geri kalan toprakları üzerinde daha fazla kontrol sağlama amacıyla bir adım olarak yorumlandı.

Rusya'nın özellikle ikinci savaştan sonra Dağlık Karabağ ihtilafına ilişkin tutumu uluslararası düzeyde önemli bir ilgi ve analiz konusu olmuştur. 2020 ateşkes anlaşmasının ardından Rusya, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki hassas ateşkesi denetlemek için bölgeye barışı koruma güçleri konuşlandırdı. Moskova Times, Rusya'nın barış güçlerinin Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan tek yol olan Laçın koridorunun açık kalmasını sağlamakla görevlendirildiğini, ancak ablukaları önleme ve anlaşmazlıklara hızlı bir çözüm sağlama konusunda zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını bildirdi (The Moscow Times, 2023).

Azerbaycanlı çevre aktivistlerinin Laçın koridorunu kapatmasıyla birlikte durum daha da kötüleşti; bu durum, Ermeni tarafının Azerbaycan'ın kasıtlı provokasyon ve barış anlaşmasının ihlali suçlamalarına yol açtı. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Nikol Paşinyan, bölgedeki insani kriz endişeleri nedeniyle Rusya'yı koridorda serbest dolaşımı yeniden sağlamak için gerekli önlemleri almaya çağırdı. Eleştiriler aynı zamanda Rusya'nın rolüne de yönelikti; Ermenistan'ın iktidar partisinden bazı üyeler, Rusya'nın eylemlerinin Ermenistan'ı Azerbaycan'la savaşa sürüklemek niyetini gösterdiğini öne sürdü. El Cezire, etnik Ermenilerin Rusya ile ilgili hayal kırıklıklarını dile getirdi ve Başkan Vladimir Putin'i çatışma ve sonrasında yaşanan gerginlikler sırasında yeterli desteği sağlayamamakla suçladıklarını bildirdi (AlJazeera, 2023).

Analistler, Rusya'nın bölgeye katılımının kendi stratejik çıkarları ve hem Ermenistan hem de Azerbaycan ile olan ilişkileri nedeniyle karmaşıklaştığına dikkat çekti. BBC, Azerbaycan güçlerinin Dağlık Karabağ'daki stratejik bölgeleri ele geçirmesiyle Rusya'nın diplomatik çabalarının yoğunlaştığını ve bunun Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu artıran bir barış anlaşmasına yol açtığını kaydetti. Rus barış güçlerinin varlığı, zorluklarla da olsa istikrar sağlayıcı bir faktör oldu. Gerginlik olayları ve potansiyel alevlenmeler, barışı koruma güçleri ile Azerbaycan ve Ermenistan'ın ilgili askeri personeli arasındaki doğrudan temaslar yoluyla, çoğunlukla sessizce yönetildi. Barışı koruma görevlilerinin rolü yalnızca gözlemin ötesine uzanır; savaş esirlerinin ve ölenlerin kalıntılarının değişimini kolaylaştırmanın yanı sıra,

bölgenin ekonomisi ve bölge sakinlerinin geçimi için hayati önem taşıyan ulaşım bağlantılarının engellerinin kaldırılmasını denetlemek konusunda aktif olarak yer alıyorlar (European Parliament, 2023).

ABD'nin kendi stratejik çıkarları ve iç meseleleriyle meşgul olması, Dağlık Karabağ sorunununda daha az proaktif ve daha taraflı bir rol oynamasına neden oldu. Toprak bütünlüğünü ve barışçıl çözümü destekleyen bir duruş sergileyen ABD'nin müdahalesi, Rusya'nın barışı koruma misyonuyla karşılaştırılabilecek doğrudan bir müdahale olmaksızın, büyük ölçüde açıklamalar ve müzakere çağrılılarıyla sınırlı kaldı. Rusya'nın Dağlık Karabağ ihtilafının çözümüne odaklanmış çabaları, bölgeyle olan tarihi bağlarından, güney sınırlarında bölgesel istikrarı koruma arzusundan ve Sovyet sonrası alanda güç ve etkiyi yansıtırma stratejik çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Kremlin'in hem arabulucu hem de güvenlik garantörü olarak hareket etme yeteneği, ona Dağlık Karabağ'ın çatışma sonrası dinamiklerini şekillendirmede eşsiz bir konum kazandırdı.

Buna karşılık, AB'nin ve ABD'nin yaklaşımları daha geniş dış politika hedefleri ve çok taraflılık tercihi tarafından şekillendirilmiştir ve bu, önemli olmakla birlikte, çatışmanın derhal çözülmesinde belirleyici bir rol ile sonuçlanmadı. Stratejileri, düşmanlıkların derhal durdurulması ve sahada barışın uygulanması yerine, uzun vadeli çatışma dönüşümüyle daha uyumluydu (Crisis Group, 2023).

Rusya'nın Dağlık Karabağ bölgesinde barışı korumaya yönelik mevcut çabaları, başta barışı koruma güçlerinin konuşlandırılması yoluyla olmak üzere çok yönlü bir yaklaşımı içeriyor. Rus barış güçleri ateşkesin korunmasını sağlamak ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında olası gerilimleri azaltmakla görevlendiriliyor. Onların temel sorumluluklarından biri, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan hayati bağlantı olan, insanların ve malların hareketi için hayati önem taşıyan Laçın koridorunu denetlemek. Azerbaycanlı protestocuların yakın zamanda uyguladığı abluka gibi zorluklara rağmen, Rusya'nın barış güçleri, anlaşmazlıkları çözmek ve açık geçişi sürdürmek için çalışıyor (The Moscow Times, 2023).

Rusya, sahada barışı korumanın yanı sıra, devam eden sorunları ele almak ve daha fazla çatışmayı önlemek için hem Ermeni hem de Azerbaycanlı yetkililerle diplomatik görüşmelere aktif olarak katılıyor. Bu tartışmalar, bölgenin istikrarı ve

güvenliğini sağlarken, her iki tarafın çıkarlarına saygılı, uzun vadeli çözümler bulmayı amaçlıyor. Güney Kafkasya'daki tarihi bağları ve nüfuzu göz önüne alındığında, Rusya'nın arabulucu rolü bu müzakerelerin kolaylaştırılmasında hayati önem taşıyor. Ayrıca , özellikle ablukanın yarattığı aksaklıklar nedeniyle Dağlık Karabağ halkına insani yardım sağlıyor. Bu, çatışmalardan ve son dönemdeki gerginliklerden etkilenenlere temel ihtiyaç malzemelerinin ve tıbbi malzemelerin ulaştırılmasını da içeriyor. Rus barışı koruma birliği, Laçın koridorundan güvenli geçişi koordine ederek durumu kritik olan hastaların gerekli tedaviyi almasının sağlanmasında da rol oynuyor (AlJazeera, 2020).

Rusya Dışişleri Bakanlığı, çatışan taraflar arasında itidal ve diyalog çağrısında bulunarak barış sürecine olan bağlılığını yinelemiştir. Rusya'nın diplomatik çabaları, sahada bulunan barış güçleri aracılığıyla sivilleri tahliye etmek ve çatışmalar sırasında tıbbi yardım sağlamak gibi önemli hizmetleri de kapsamaktadır. Bu çabalara rağmen, Rusya'nın barışı koruma misyonu özellikle Laçın koridoru ablukası gibi olayları önlemedeki etkinliği nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır.

Bazı Ermeni gruplar, Rusya'nın ateşkes anlaşmasını uygulama ve benzer zorluklarla başa çıkma yeteneğine ilişkin endişelerini dile getirmişlerdir. Rusya ise bu endişelere yanıt olarak, 2020 ateşkes anlaşmasına uymanın önemini vurgulamış ve hem Ermenistan'ı hem de Azerbaycan'ı ateşkes şartlarına uymaya çağırmıştır. Rus barış güçleri, bölgedeki kırılgan barışı sürdürmek için müdahale etmeye ve ortaya çıkan çatışmaları hafifletmeye hazır olarak durumu yakından izlemeye devam etmektedir (DW, 2023).

2.2.2. Türkiye'nin Perspektifi

Türkiye'nin özellikle ikinci Dağlık Karabağ savaşı sonrasındaki tutumu, büyük ilgi ve analiz konusu olmuştur. Türkiye'nin Azerbaycan'ın askeri başarısında kilit bir faktör olarak vurgulanması, Türk hükümetinin Azerbaycan kuvvetlerine insansız hava araçları ve askeri danışmanlık gibi operasyonel planlarda ve komutada önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir (Öğüt ve Ülkü, 2023).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakın ekonomik, askeri, kültürel ve dil bağları, bu desteğin köklerini oluşturmaktadır. "Tek millet, iki devlet" ifadesi genellikle Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerini tanımlamak için kullanılmaktadır (TRT Haber, 2023). Türkiye'nin Azerbaycan'ın silahlı kuvvetlerinin gelişimine uzun süredir katkıda bulunması, çatışmanın sonucunu belirleyen bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu uzun vadeli askeri ortaklık, Azerbaycan ordusunun eğitimini ve donatımını içermekte olup operasyonel yeteneklerini önemli ölçüde artırmıştır.

Türkiye'nin katkısı, sadece ekipman sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan'ın askeri başarısı için gerekli olan insan kaynağı ve organizasyon kapasitesini geliştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşımı da içermiştir. Türkiye'nin tutumu, Azerbaycan'ın toprak iddialarını destekleyerek ve işgal altındaki Karabağ'ı kurtarma çabalarını destekleyerek belirginleşmiştir. Bu duruş, Türkiye'nin bölgede Azerbaycan'a verdiği tarihsel destekle uyumludur ve Türkiye ile Azerbaycan arasındaki köklü bağları yansıtmaktadır.

Ancak Türkiye'nin bu iddialı tutumu, Batılı ülkeler arasında çatışmayı körüklemekle suçlanarak tartışmalara neden olmuştur (Öğüt ve Ülkü, 2023).

Türkiye'nin Azerbaycan'ı desteklemesi, sadece bölgesel etkisini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda stratejik bir alanda artan rolünü de ortaya koymuştur. Türkiye'nin desteğiyle başarıyla ilerleyen Azerbaycan ordusunun performansı, Ankara'nın bölgesel çatışmalardaki etkisini ve gücünü gösterme kapasitesini yansıtmıştır. İkinci Karabağ savaşının sona ermesiyle birlikte Türkiye, Karabağ bölgesinin restorasyonu ve yeniden inşası sürecinde önemli bir yatırımcı olarak öne çıkmıştır. Türk firmalarının bu süreçte önemli bir rol oynadığı bilinmektedir, ki bu da Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakın ilişkilerin bir yansımasıdır. Azerbaycan hükümeti, Karabağ'ın yeniden inşası için 2021 ve 2022 yıllarında 1,3 milyar dolarlık bir bütçe ayırmıştır ve bu projelerin önemli bir kısmı Türk şirketlerine verilmiştir (BMTM, 2023).

Bu yatırımlar sadece altyapı ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda sanayi parklarının ve akıllı köylerin geliştirilmesi gibi daha geniş ekonomik entegrasyon hedeflerini de içermiştir. Örneğin, Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın inşası ve kurtarılmış bölgeleri çevre şehirlere bağlayan 650 kilometreden fazla yolun inşası gibi

Türk firmalarının gerçekleştirdiği önemli altyapı projeleri bulunmaktadır. Ayrıca, Karabağ'ın çeşitli bölgelerinde değerli maden ve inşaat malzemeleri üretim projelerinin planlanması da devam etmektedir (TRT Haber, 2022).

Türkiye'nin Karabağ'ın restorasyonuna yönelik yatırımı, sadece ekonomik çıkarlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkileri güçlendiren stratejik bir hamledir. Bu yatırımın etkileri, vizesiz seyahat anlaşması ve Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işçi dövizleri ile sermaye yatırımlarındaki artışla da görülebilir. Sadece 2021 yılının ilk üç çeyreğinde, Türk sermaye yatırımlarının Azerbaycan ekonomisine 530 milyon dolar değerinde olduğu bildirilmiştir (TRT Haber, 2023).

Ayrıca, Türkiye Cumhurbaşkanı'na bağlı Yatırımlar Dairesi başkanı, özellikle Karabağ'ın restorasyonu gibi Azerbaycan projelerine yatırım yapmaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Bu açıklama, Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Geliştirme Ajansı (SMBDA) ile İslam İşbirliği Teşkilatı Gençlik Forumu (İİT) tarafından düzenlenen bir zirve sırasında yapılmış ve yeni girişimleri ve sınır ötesi projeleri destekleme taahhüdünü vurgulamıştır (TRT Haber, 2023).

Türkiye, diplomatik alanda çeşitli uluslararası platformlarda sürekli olarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini savunmuştur. Türk yetkililer, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ konusundaki tutumuna karşı çıkan söylemlere karşı çıkarak ve Bakü'nün tutumunu destekleyerek diplomatik kanallarını kullanmışlardır. Türkiye'nin diplomatik çabaları Birleşmiş Milletler dahil olmak üzere uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın iddialarına ve kararlarına destek vermek için konumunu güçlendirmiştir.

Türkiye'nin desteği sadece söylemlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda somut adımlar da atmıştır. Örneğin 2020 çatışması sırasında Türkiye'nin Azerbaycan'a, Azerbaycan'ın askeri operasyonlarında önemli rol oynayan savaş uçakları ve diğer askeri teçhizatı sağladığı bilinmektedir. Bu eylemler, Türkiye'nin Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin kontrolünü geri alma çabalarını destekleme konusundaki kararlılığını vurgulamaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek, Güney Kafkasya'daki daha geniş stratejik çıkarlarını da yansıtmaktadır. Türkiye, bölgesel nüfuzunu güçlendirerek ve

bölgenin jeopolitik dinamiklerinde kendisini kilit bir oyuncu olarak konumlandırarak Azerbaycan'ı desteklemektedir. Bölgenin enerji kaynakları için bir koridor olarak stratejik önemi ve Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir enerji merkezi olma arzusu göz önüne alındığında, bu durum özellikle anlamlıdır (Khairunisa, 2022).

Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek, diğer bölgesel güçlerin Azerbaycan'ın çıkarlarını baltalamaya yönelik girişimlerine karşı da bir tepkidir. Örneğin Türkiye, Ermeni iddialarına karşı çıkmış ve uluslararası forumlarda Azerbaycan'ın toprak iddialarına uluslararası hukuk çerçevesinde saygı duyulması gerektiği konusunda sesini yükseltmiştir. Ayrıca Türkiye, askeri ve diplomatik desteğin yanı sıra kültürel ve insani girişimlerde de bulunarak Azerbaycan'ı desteklemiştir. Bu çabalar arasında çatışmadan etkilenen Azerbaycan topluluklarına yardım ve destek sağlanması ile iki ülke arasındaki kültürel alışverişlerin teşvik edilmesi yer almaktadır (Öğüt ve Ülkü, 2023).

Türk hükümetinin uluslararası alanda Azerbaycan'a verdiği destek, iki ülke arasındaki ittifakın kalıcılığının bir göstergesidir. Türkiye'nin, Azerbaycan'ın çıkarlarının küresel düzeyde korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak için askeri alanlardan diplomatik alanlara kadar çeşitli alanlarda desteğini genişletmeye istekli olduğu ve Azerbaycan'ın kararlı bir müttefiki olarak rolünü vurguladığı görülmektedir. Türkiye'nin eylemleri, sadece destek beyanlarının ötesine geçen, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini koruma çabalarına destek veren kapsamlı bir yaklaşımı içeren stratejik bir ortaklığın göstergesidir.

İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Türkiye medyası, kamuoyunun algısını şekillendirmede ve Azerbaycan'a destek sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Türk medya kuruluşları, Dağlık Karabağ bölgesindeki gelişmeleri aktif bir şekilde ele almış, çatışmayı genellikle adalet ve kurtuluş çerçevesinde sunmuş ve Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınan topraklarını geri alma hedefine uyumlu bir biçimde ele almıştır. Türk medyası, haber ve analizlerle birlikte Türkiye ile Azerbaycan arasındaki tarihi ve kültürel bağları vurgulayan köşe yazıları gibi geniş ve çok yönlü bir haber akışı sunmuştur. Türk medyasının yaklaşımı sadece haber vermeyi değil, aynı zamanda Türk yetkililerin Azerbaycan'a sarsılmaz desteklerini ifade etmeleri için bir platform

görevi görmüştür. Türk liderlerin açıklamalarıyla dayanışma ve kardeşlik mesajı pekiştirilmiştir.

Bu medya stratejisi, Azerbaycan'a ve Türk hükümetinin çatışmaya ilişkin politikalarına iç destek toplanmasında etkili olmuştur. Türk medya kuruluşları, Batılı medya kuruluşlarının Türkiye'yi taraflı olarak algıladığı haberlere sıklıkla itiraz etmiş, Ermenistan'a sempati duyan anlatılara karşı koymaya çalışmıştır. Türk medyası, uluslararası söylemi dengelemek için alternatif bir bakış açısı sunmuş ve Azerbaycan'ın bakış açısının küresel arenada duyulmasını ve dikkate alınmasını sağlamıştır (Öğüt ve Ülkü, 2023).

Türkiye medyasının rolü, geleneksel habercilikten öteye geçmiştir. Azerbaycan'a bilgi yaymak ve destek toplamak amacıyla sosyal medya kampanyaları ve dijital platformlar kullanılmıştır. Halkın ilgisini çekmek ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ üzerindeki egemenliğini güçlendirmek için hashtag'ler, infografikler ve videolar gibi araçlar kullanılmıştır. Haber ve sosyal medyanın yanı sıra Türk televizyon ve film yapımları da Karabağ ihtilafıyla ilgili temalara yer vererek konuyu kültürel bilince daha da yerleştirmiştir. Çatışmanın tarihsel ve güncel yönlerini anlatan belgeseller ve diziler üretilerek hem eğitim aracı hem de kültürel diplomasi aracı olarak hizmet etmiştir.

Türk medyasının rolü uluslararası alanda da açıkça görülmüştür. Türk haber ajansları, daha geniş bir kitleye ulaşmayı ve uluslararası kamuoyunu etkilemeyi hedefleyerek birden fazla dilde içerik sunmuştur. Bu çok dilli yaklaşım, çatışmayı çevreleyen anlatının ve Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği desteğin dünya çapında Türkçe konuşmayan kişiler için de erişilebilir olmasını sağlamıştır (Soğancıoğlu, 2022).

Ayrıca, Türkiye'deki medyada yer alan haberler, savaştan etkilenen Azerbaycanlı sivillerin kötü durumuna odaklanarak çatışmanın insani yönünü öne çıkarmıştır. Yerinden edilme hikayelerine ve kurtarılmış bölgelerdeki yeniden inşa ve rehabilitasyon ihtiyacına büyük önem verilmiş ve uluslararası topluluğa destek ve yardım çağrısında bulunulmuştur. Türkiye medyası, Azerbaycan'ın Karabağ'daki mirasının korunmasının önemini vurgulayarak bölgenin kültürel ve tarihi öneminin belgelenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Çatışma sırasında kültürel alanların tahrip

edildiğine ilişkin raporlar, koruma ve restorasyon çalışmalarına duyulan ihtiyacın altını çizmek için kullanılmıştır (Soğancıoğlu, 2022).

İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Türkiye'nin medyayı Azerbaycan'ı desteklemek için stratejik bir araç olarak kullanması, modern çatışmalarda iletişim gücünün önemini vurgulamaktadır. Medyanın yalnızca bilgilendirme amacıyla kullanılmadığı, aynı zamanda hem yerel hem de uluslararası izleyicilere seslenmek, destek vermek ve etki yaratmak için nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Türkiye'nin medya aracılığıyla Azerbaycan'ı destekleme çabaları, gazeteciliği, kamu diplomasisini ve kültürel ifadeyi harmanlayan kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmakta ve çatışma sonrası dönemde Azerbaycan için sağlam bir destek sistemine katkıda bulunmaktadır. Bu çabaların etkisinin uzun vadeli olması ve Dağlık Karabağ bölgesine ilişkin algı ve politikaların önümüzdeki yıllarda nasıl şekilleneceği muhtemeldir (Soğancıoğlu, 2022).

Türkiye'nin Güney Koridoru'ndaki rolü, özellikle Azerbaycan'ın bölge üzerinden bir geçiş yolu oluşturma planları bağlamında, iki ülke arasındaki derinleşen bağları ve Türkiye'nin bölgesel bağlantı ve enerji güvenliğinde artan etkisini vurgulayan stratejik bir çabadır. Güney Koridoru, Hazar Havzası enerji kaynaklarının Rusya topraklarını geçerek Avrupa pazarlarına taşınmasını ve Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmayı amaçlayan daha geniş stratejinin kritik bir bileşenidir. Türkiye, stratejik coğrafi konumuyla Doğu ile Batı arasında doğal bir köprü görevi görmekte ve bu girişimin vazgeçilmez bir ortağı konumundadır (Çebişli, 2022).

Azerbaycan'ı Ermenistan'ın Syunik bölgesi üzerinden Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlamayı hedefleyen Zengezur Koridoru, ikinci Karabağ savaşının ardından Güney Kafkasya'da değişen jeopolitik manzaranın bir yansımasıdır. Türkiye'nin bu koridora verdiği destek, Azerbaycan'ın ekonomik ve bölgesel hedeflerine olan bağlılığının yanı sıra bölgesel ticaret ve ulaşım ağlarının geliştirilmesindeki kendi çıkarlarına olan bağlılığını göstermektedir (Çebişli, 2022).

Türkiye'nin Güney Koridoru'na katılımı, sadece siyasi destekle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda koridorun başarısı için hayati önem taşıyan altyapının geliştirilmesine aktif olarak katılmaktadır. Bu çabalar, bölge genelinde mal ve insan

taşınmamasını sağlayacak karayolu ve demiryolu bağlantılarını içermektedir. Türk hükümeti, uluslararası platformlarda koridorun savunulması, diğer bölgesel paydaşlardan destek alınması ve endişelerin hafifletilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Üstelik Türkiye'nin rolü, ulaştırma sektörüyle sınırlı değildir. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) gibi projeleri içeren Güney Gaz Koridoru, Türkiye'nin enerji stratejisinin önemli bir parçasıdır. Türkiye, Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasından Avrupa'ya doğal gaz akışını kolaylaştırarak kendisini Avrupa'nın enerji çeşitlendirme çabaları için kritik bir enerji merkezi olarak konumlandırmaktadır (Çebişli, 2022).

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki Güney Koridoru'nun hayata geçirilmesinde ortaya çıkan sinerji, bölgenin geleceğine yönelik ortak bir vizyonu yansıtmaktadır. Bu vizyon, sadece ekonomik büyümeyi ve enerji güvenliğini değil, aynı zamanda jeopolitik istikrarı da içermektedir. Türkiye'nin Güney Koridoru'nun kurulmasına sağladığı destek, bölgesel nüfuzunu genişletmeyi ve küresel enerji tedarikinde merkezi geçiş ülkesi rolünü güvence altına almayı hedefleyen daha geniş dış politika hedeflerinin açık bir göstergesidir (Çebişli, 2022).

2.2.3. İran'ın Perspektifi

İran'ın Güney Kafkasya'daki rolü, İkinci Karabağ Savaşı'nın patlak vermesinden önce ideolojik ilkeleri jeopolitik çıkarlarla dengeleyen pragmatik bir dış politika yaklaşımıyla karakterize ediliyordu. İran'ın Güney Kafkasya devletleri (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) üzerindeki politikaları, genellikle Orta Doğu ve ABD'ye yönelik tutumuyla ilişkilendirilen ideolojik retorikten ziyade jeopolitik değerlendirmelerden etkileniyordu. Bu pragmatizmin kökleri, tarihsel deneyimlerin karmaşık etkileşiminden ve bölgedeki değişen güç dengesinden kaynaklanıyordu. İran, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen bir kamusal duruş sergilerken, aynı zamanda Ermenistan'la dostane ilişkiler geliştirerek bölgedeki incelikli ve kararsız konumunu yansıtıyordu. Bu hassas denge, İran'ın bölgesel ittifakların ve düşmanlıkların karmaşık ağında gezinmeye yönelik ve çatışmalara bulaşmadan nüfuzunu sürdürmeyi amaçlayan daha geniş stratejisinin bir parçasıydı (Sarıkaya, 2021).

İkinci Karabağ Savaşı sırasında, çatışmanın kuzey sınırlarında ortaya çıkmasıyla birlikte İran kendisini istikrarsız bir durumda buldu. Bölgeyle tarihi ve kültürel bağlarına rağmen İran'ın etkisi, Türkiye ve Rusya'nın oynadığı iddialı rollerle karşılaştırıldığında sınırlıydı. Savaş kızıştıkça, İran'ın Ermenistan ile Azerbaycan arasında dengeyi korumaya yönelik geleneksel politikasına meydan okundu. Tahran'ın barış girişimlerine yönelik çabaları büyük ölçüde göz ardı edilirken, değişen jeopolitik manzara karşısında nüfuzunun azaldığı vurgulandı. İran'ın çatışma sırasındaki tutumu temkinli bir tarafsızlıktı; ancak çatışmanın sınırlarına taşma olasılığından ve Ermenistan üzerinden İran topraklarını atlayacak ve potansiyel olarak bölgedeki ekonomik çıkarlarını baltalayacak bir koridor kurulması ihtimalinden derin endişe duyuyordu. Azerbaycan'ın Birinci Dağlık Karabağ Savaşı'nda kaybettiği toprakları geri almasıyla sonuçlanan savaşın sonucu, aynı zamanda bölgesel güç dinamiklerinde de bir değişim anlamına geldi; Türkiye'nin nüfuzu İran'ın çıkarları pahasına arttı (Sapmaz, 2022).

İran hükümeti, açıkça barış ve toprak bütünlüğüne saygı çağrısında bulunurken, çatışma bölgesinin yakınında askeri tatbikatlar düzenleyerek sınırlarını ve çıkarlarını korumaya hazır olduğunu vurguladı. Bu askeri gösteri, İran'ın değişen güç dengesinden duyduğu endişenin ve bölgesel bir güç olarak konumunu savunma arzusunun bir ifadesiydi. Ayrıca, çatışma İran'ın Güney Kafkasya'daki dış politika parametrelerini belirginleştirdi. Barış girişimlerinin dikkate alınmaması ve Zengezur Koridoru'nun açılması, İran'ın bölgedeki stratejik derinliğini tehlikeye attı. Türkiye'nin aktif desteklediği bu yeni ulaşım rotası, özellikle İran'ın yaptırımları aşarak Avrupa'ya mal taşıma kapasitesi açısından hayati bir bağlantı işlevi gördü. Bu durum, İran'ın ekonomik çıkarlarını olumsuz yönde etkileyen bir durum olarak değerlendirilebilir (İRAM, 2022).

Bu gelişmelere yanıt olarak İran'ın söylemi giderek daha iddialı hale geldi ve bölgesel statükoda ulusal güvenliğini olumsuz etkileyebilecek herhangi bir değişikliğe karşı askeri eylem tehdidinde bulunuldu. İslam Devrim Muhafızları Birliği'nin (IRGC) "Hüseyiniyoun" Azeri Şii milislerini ortaya çıkarması, hem Azerbaycan'a hem de Türkiye'ye, İran'ın bölgedeki etnik ve dini gruplar üzerindeki nüfuzunu bir koz olarak kullanmaya istekli olduğuna dair açık bir mesajdı. Esasında İran'ın İkinci Karabağ Savaşı sırasındaki rolü, ihtiyatlı bir gözlemci, kenarda kalmış bir barış savunucusu ve

çatışmanın kendi güvenliği ve çıkarları açısından doğuracağı sonuçlar konusunda ihtiyatlı bir komşuydu. Savaş, İran'ın bölgesel nüfuzunun sınırlarını vurguladı ve hızla değişen jeopolitik ortamda karşılaştığı zorlukları vurguladı. İran'ın daha sonra politikalarını yeniden ayarlaması ve Rusya ile uyumu, onun bu zorluklarla başa çıkma ve Güney Kafkasya'daki etkisini sürdürme yönünde devam eden çabalarını yansıtır (Sapmaz, 2022).

İkinci Karabağ Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, İran'ın Güney Kafkasya'daki rolü önemli bir dönüşüme uğradı. Savaş sonrası gelişmeler, Tahran'ın bölgedeki stratejik konumunu yeniden değerlendirmesini gerektiren yeni jeopolitik gerçeklikler ve zorluklarla karşı karşıya olduğunu gösterdi. İran, Ermenistan ve Azerbaycan ile komşu olan bir ülke olarak, özellikle Türkiye ve Rusya gibi artan nüfuz sahibi bölgesel güçlerin etkisiyle hassas bir konumda bulunmaktadır. İran'ın savaş sonrası acil tepkisi, Türkiye, Rusya, İran ve Güney Kafkasya'daki üç devleti içeren "3+3" modeli adı verilen bölgesel işbirliği platformunu önermek oldu. Bu girişim, İran'ın nüfuzunu artırma ve bölgesel güçler arasındaki diyalogu güçlendirme yanı sıra dış aktörlerin artan varlığını hafifletme arzusunu yansıtmaktadır (SETA, 2023).

Ekonomik anlamda, İran, Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahçıvan dış bölgesi arasında potansiyel olarak İran topraklarını bypass edebilecek Zengezur Koridoru olasılığıyla karşı karşıyaydı. Bu durum, İran'ın geçiş rotası olarak oynadığı rolü ve bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehdit eden bir durum olarak değerlendirildi. İran, bu zorluklara yanıt olarak ekonomik ve politik açıdan Güney Kafkasya ile yeniden yakınlaşmaya çalıştı. Ülke, yeni jeopolitik ortama uyum sağlarken tarihi ve kültürel bağlarını korumayı hedefledi. İran'ın çabaları arasında Türkiye-Azerbaycan eksenini dengelemek amacıyla ikili ilişkilerin, özellikle de Ermenistan'ın güçlendirilmesi de bulunmaktaydı (SETA, 2023).

Ayrıca, İran'ın Rusya ile stratejik ittifakı savaş sonrası dönemde daha da belirgin hale geldi. Her iki ülke de NATO'nun bölgedeki varlığını engellemek ve Türkiye'nin hedeflerine karşı koymak konusunda ortak bir çıkar taşıyordu. Bu uyum, İran'ın bölgesel nüfuzunu sürdürme ve ulusal güvenlik çıkarlarını koruma stratejisinin bir parçasıydı. Savaş sonrası dönemde İran'ın, diğer Orta Doğu bölgelerine kıyasla Güney Kafkasya'daki sınırlı siyasi ve ekonomik nüfuzunun gerçekliğiyle mücadele

ettiği görüldü. Buna rağmen, İran, toprak bütünlüğüne ve egemenliğe saygının önemini vurgulayarak bölgede barış ve istikrarı savunmaya devam etti (Rigiderakhshan, 2020).

Dağlık Karabağ ihtilafının Güney Kafkasya'daki bölgesel güvenlik ve istikrar üzerinde önemli etkileri olmuştur. Uzun süren bu anlaşmazlık, sadece trajik insan kayıplarına ve yerinden edilmelere yol açmakla kalmamış, aynı zamanda daha geniş jeopolitik değişimlere de sebep olmuştur. Rusya ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin bu olaya dahil olması, Rusya'nın hem silah tedarikçisi hem de barış koruyucusu olarak rol üstlenmesi ve Türkiye'nin Azerbaycan'a sağladığı destek, çatışmaya yeni dinamikler kazandırmıştır. Ekonomik açıdan bakıldığında, çatışma potansiyel ticaret yollarını kesintiye uğratmış, bölgedeki ekonomik kalkınma ve entegrasyonu engellemiştir ve bu durum Avrupa Birliği'nin istikrarlı ve güvenli ticaret koridorları oluşturma çabalarını etkilemiştir (Cabbarlı, 2017).

2.3. Dağlık Karabağ Sorununun Bölgesel Güvenlik ve İstikrar Üzerindeki Etkileri

Ekonomik açıdan çatışma, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayabilecek potansiyel ticaret yollarını sekteye uğratmış ve böylece tüm Güney Kafkasya bölgesinin refahını etkilemiştir. Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerin devam eden çatışma nedeniyle az gelişmiş olması, Avrasya'daki ekonomik ilişkiler ve entegrasyon potansiyelini dondurmıştır. Bu ekonomik durgunluğun, doğu komşularındaki istikrarsızlığı bir güvenlik kaygısı olarak gören Avrupa Birliği üzerinde de etkileri olmaktadır (Nesirova, 2022).

İnsani konular, çatışmanın bölgesel istikrar üzerindeki etkisinin bir diğer kritik yönüdür. Nüfusların yerinden edilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan insani krizler hem Ermenistan hem de Azerbaycan için kalıcı zorluklar yaratmıştır. İnsani yardım ihtiyacı ve mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin güvenli bir şekilde geri dönüşü, uluslararası dikkat ve destek gerektiren acil endişeler olmaya devam etmektedir. Dağlık Karabağ anlaşmazlığının merkezinde toprak bütünlüğü ilkesi ile kendi kaderini tayin hakkı yer almaktadır ve uluslararası hukuk ve küresel toplumun bu tür çatışmalara tepkisi açısından bir ikilem oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın

toprakları geri almak için güç kullanması ve ardından Rus barış güçlerinin konuşlandırılması, uluslararası mekanizmaların çatışmaları önleme ve çözme konusundaki etkinliği hakkında soruları gündeme getirmiştir (Dilaver, 2023).

Dağlık Karabağ'ın 'donmuş çatışma' statüsü, zaman zaman alevlenmelere rağmen, kalıcı bir barışın tesis edilmesini ve bölgenin ekonomik potansiyelinin tamamının hayata geçirilmesini engellemektedir. Kapsamlı bir barış anlaşmasının yokluğu, belirsizliği ve gelecekte daha büyük bölgesel güçlerin ilgisini çekebilecek ve uluslararası güvenlik açısından daha geniş sonuçlara yol açabilecek gerilimin tırmanma riskini artırmaktadır.

Bu durumun ilk etki noktası, bu çatışmalara sıklıkla eşlik eden militarizasyon ve silahlanma yarışlarıdır. Aktif muharebe operasyonları durmuş olsa bile, resmi bir barış anlaşmasının olmayışı, ilgili tarafları sürekli bir tetikte durumda bırakmaktadır. Bu durum, her iki tarafın da çatışmanın yeniden alevlenmesi ihtimaline karşı hazırlık yapması nedeniyle silah ve askeri yetenek birikiminin devam etmesine yol açmaktadır.

Bu tür bir militarizasyon, yalnızca ilgili birincil taraflar arasında değil, aynı zamanda yanıt olarak kendi savunmalarını güçlendirmek zorunda hissedebilecek komşu devletler ve bölgesel güçler arasında da gerilimi tırmandırabilir. Kaynakların askeri harcamalara yönlendirilmesi, özellikle çatışma bölgelerinde yaşayan halklar için zararlı olan sosyal ve ekonomik kalkınmanın pahasına gerçekleşmektedir. Altyapı, eğitim ve sağlık hizmetleri için kullanılabilecek fonlar bunun yerine askeri duruşun sürdürülmesine tahsis edildiğinden, dondurulmuş çatışmaların fırsat maliyeti önemlidir (Aydın vd., 2023).

Donmuş çatışmaların ikinci etkisi, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla ilgilidir. Bu tür çatışmalar, çevrelerindeki belirsizlik nedeniyle ekonomik kalkınma ve siyasi ilerleme üzerinde ciddi engeller oluşturabilir. Yatırımcılar genellikle çatışmaların yeniden alevlenme riski taşıdığı bölgelere sermaye ayırmaktan kaçınırlar ve bu da yetersiz yatırımlara ve ekonomik durgunluğa neden olabilir. Bu ekonomik aktivite eksikliği yoksulluk ve işsizliği artırabilir, bu da daha fazla hoşnutsuzluğu ve sosyal huzursuzluğu tetikleyebilir. Siyasi olarak, donmuş çatışmalar katı ve kutuplaşmış konumlar yaratarak diyalogu ve işbirliğini engelleyebilir. Hükümetler, çözülmeyen çatışmanın sürekli baskısı nedeniyle anlamlı reformlara veya politika değişikliklerine

girişmekte zorlanabilirler. Ek olarak, uluslararası toplum donmuş çatışmaların ortasında kalan bölgelerle ilişki kurmaktan kaçınabilir, bu da izolasyona ve kalkınma ile istikrarı destekleyecek yardımların eksikliğine yol açabilir. Bu çatışmaların devam etmesi, ilgili taraflar arasındaki ilişkilerdeki güvensizlik ve düşmanlığın hakim olmaya devam etmesi nedeniyle bölgesel işbirliği ve entegrasyonu da engelleyebilir. Bu durum, aksi takdirde bölgede barışı, istikrarı ve refahı artırabilecek bölgesel organizasyonların ve anlaşmaların kurulmasını engelleyebilmektedir (Kurt, 2021).

Dondurulmuş çatışmalar, uluslararası güvenlik tehditlerinin yayılmasına önemli ölçüde katkıda bulunabilir, bunlar arasında terörizm, organize suç ve yasa dışı ticaret yer alır. Bu çatışmalar genellikle çözülmemiş siyasi anlaşmazlıklar ve etkili yönetim eksikliğiyle karakterizedir ve uluslararası topluluğun tanıdığı bir siyasi otoritenin olmaması ve kanun ve düzenin çöküşü, devlet dışı aktörlerin faaliyetlerine yardımcı olan koşullar yaratır. Bu bölgeler, terörist grupların faaliyet göstermek ve eleman toplamak için güvenli sığınaklar aradığı yerler haline gelir. Ayrıca, donmuş çatışma bölgeleriyle ilişkilendirilen geçirgen sınırlar, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığını kolaylaştırarak daha geniş bölgesel güvenliğin istikrarsızlaşmasına katkıda bulunur. Organize suç ağları bu kanunsuz ortamlarda gelişir ve genellikle kıtalar arası bağlantılarla büyür, devlet kurumlarını ve ekonomilerini zayıflatır. Bu bölgelerde hüküm süren ekonomik çaresizlik, bireyleri suç örgütlerinin etkisine sokarak yasa dışı faaliyetlerin daha da yayılmasına neden olabilir (Kurt, 2021).

Donmuş çatışmalar, diplomatik ilişkileri ve uluslararası işbirliğini önemli ölçüde sekteye uğratabilir ve yakın çatışma bölgesinin ötesinde karmaşık bir zorluklar ağı yaratabilir. Bu tür çatışmalar genellikle ilgili taraflar arasında bir çözümün sağlanamadığı bir çıkmaza yol açar ve bu da kalıcı bir gerilim ve düşmanlık ortamına neden olabilir. Şiddetin beklenmedik şekilde artma potansiyeli, diplomatik girişimleri riskli ve öngörülemez hale getirir; bu da devletleri ve uluslararası kuruluşları bölgeyle ilişki kurmaktan caydırabilir. Çatışmanın çözümünde ilerleme kaydedilmemesi, uluslararası toplumda hayal kırıklığına ve umutsuzluğa yol açabilir; bu da diplomatik çabaların azalmasına ve katılımın geri çekilmesine neden olabilir. Ayrıca donmuş çatışmalar, normalde ortak çıkarlara veya hedeflere sahip olabilecek devletler arasındaki ilişkileri zorlayabilir. Örneğin, tarafsızlığını korumaya çalışan veya arabuluculuk çabası gösteren ülkeler, çatışmaya dahil olan tarafların çelişen talepleri

arasında sıkışabilirler. Bu durum, devletlerin taraf tutmaktan veya gerilimi artırmaktan kaçınmak için dikkatli bir diplomatik dengeleme gerektiren bir duruma yol açabilir. Ortaya çıkan diplomatik karmaşıklık, birleşik uluslararası tepkilerin geliştirilmesini engelleyebilir ve uluslararası meseleleri ilgilendiren daha geniş konularda fikir birliği oluşturmayı zorlaştırabilir (Paşa, 2021).

2.4. Azerbaycan'ın Batı İle İlişkilerinin Gelişimi: Avrupa Birliği ve NATO Perspektifleri

Avrupa Birliği (AB), İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Güney Kafkasya'da stratejik katılım göstererek bölgede barışçıl çözüm ve istikrarın gerekliliğini vurgulamıştır. AB'nin yaklaşımı, bölgesel bağlantıları teşvik ederken egemenlik ve toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Düşmanlıkların sona ermesinin ardından AB, değişen jeopolitik manzarayı dikkate alarak daha fazla askeri eylemi caydırmak için derin bir stratejik katılımı savunmuştur.

AB ayrıca diplomatik çabalara katılmış, çeşitli düzeylerde ve formatlarda devam eden müzakereleri teşvik etmiş ve hem Ermeni hem de Azerbaycan liderlerinin uzlaşma ve barışa yönelik adımlarını desteklemiştir.

Ancak AB'nin tutumu, Dağlık Karabağ'daki çatışmanın sona ermesine rağmen, özellikle bölgesel bağlantı planları açısından stratejik öneme sahip olan Ermenistan'ın Syunik vilayeti bağlamında hala yüksek düzeyde bir düşmanlık riski taşıdığını belirtmiştir. AB, Azerbaycan ile ilişkilerinin kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır, özellikle son gelişmeler ve ülkedeki insan hakları durumunun kötüleşmesi ışığında. AB, Azerbaycan'ın uluslararası taahhütlerini ihlal ettiği endişelerini dile getirmiş ve bu çerçevede AB ile Azerbaycan arasındaki enerji alanındaki stratejik ortaklığın yeniden değerlendirilmesi çağrısında bulunmuştur.

Avrupa Birliği, son dönemdeki jeopolitik gelişmeler ve İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan ile stratejik ortaklığını yeniden değerlendirmektedir. Bu süreç, AB-Azerbaycan ilişkilerinin siyasi diyalog, ekonomik işbirliği, enerji güvenliği ve insan hakları gibi pek çok boyutunu içermektedir (AVİM, 2021).

Avrupa Birliği (AB), Güney Kafkasya'daki çatışmaların barışçıl bir çözümle sonuçlanması ve ilgili ulusların egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. AB'nin diplomatik çabaları, müzakereleri teşvik etmeyi ve bölgedeki istikrarı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çabalar, barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesini kolaylaştırmayı, iki devlet arasında güven inşa etmeyi ve uluslararası sınırların belirlenmesini içermektedir. AB ayrıca izleme uzmanlarını Azerbaycan ile uluslararası sınırın Ermenistan tarafında görevlendirerek bu süreci desteklemektedir (Dilaver, 2021).

Ekonomik açıdan AB'nin Azerbaycan'la ilişkisi geleneksel olarak güçlü olup, özellikle enerji işbirliğine odaklanmıştır. Ancak AB, artık bu ilişkiyi insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne daha güçlü vurgu yaparak dengelemeyi amaçlamaktadır. AB ve Azerbaycan arasında yeni ve geliştirilmiş bir çerçeve anlaşması için yapılan müzakereler ileri bir aşamaya gelmiştir. Bu yeni anlaşmanın, AB ve Azerbaycan'ın bugün karşı karşıya olduğu ortak hedefleri ve zorlukları daha iyi dikkate alması beklenmektedir. Enerji açısından AB, Avrupa için önemli bir enerji tedarikçisi olan Azerbaycan ile ortaklığını yeniden değerlendiriyor. AB, Azerbaycan ile enerji işbirliğinin insan hakları ve yönetim gibi daha geniş değer ve ilkelerle uyumlu olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. AB'nin bu yeniden değerlendirmesi, enerji politikasında tek dış tedarikçilere bağımlılığı azaltmayı ve daha çeşitli bir yaklaşım benimsemeyi hedeflemektedir (Dilaver, 2021).

Avrupa Birliği'nin (AB) Azerbaycan ile ilişkilerini yeniden değerlendirme süreci, ülkenin uluslararası yükümlölüklerine olan bağlılığına eleştirel bir bakış içermektedir. Avrupa Parlamentosu, Azerbaycan'daki insan hakları durumundaki endişelerini dile getirerek AB'yi ülke ile ilişkilerini şekillendirirken bu endişeleri dikkate almaya çağırmıştır. Bu, uluslararası taahhütlerin sürekli olarak ihlal edilmesi durumunda, stratejik ortaklığın belirli yönlerinin potansiyel olarak yeniden değerlendirilmesini de içermektedir. AB'nin Güney Kafkasya'ya katılımı, ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi, kurumları güçlendirmeyi ve demokratik reformları desteklemeyi amaçlayan çeşitli programlar ve girişimler aracılığıyla yakın ülkelerle ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. AB'nin Azerbaycan'la ikili ilişkileri, 1999 yılından bu yana yürürlükte olan AB-Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır ve devam eden yeni bir çerçeve anlaşması müzakereleri, AB'nin bu

ortaklığı güncelleme ve geliştirme konusundaki kararlılığının bir yansımasıdır (Dilaver, 2022).

AB, Ermenistan'a verdiği destek konusunda, ülkenin toplumsal dayanıklılığının ve savunma yeteneklerinin güçlendirilmesinin önemini vurgulamıştır. Bu, abluka ve ardından gelen mülteci krizi gibi Ermenistan'ın savaş sonrasında karşılaştığı zorluklara yanıt olarak değerlendirilmektedir. AB'nin tutumu, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 21. Maddesinde tanımlanan AB'nin kendi güvenlik ve dış politika hedeflerinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen bölgenin güvenliği ve istikrarına yönelik daha geniş bir kaygıyı yansıtmaktadır (Avrupa Birliği, 2011).

Avrupa Birliği (AB), özellikle İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından ortaya çıkan insani ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla Ermenistan'a aktif bir şekilde yardım sağlamaktadır. AB'nin yardımı çeşitli alanlarda yoğunlaşmakta olup, yerinden edilmiş nüfusun acil ve uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir. Ekim 2023'te AB, Ermenistan'daki insani yardım fonunu yaklaşık 1,7 milyon Euro artırarak Dağlık Karabağ'dan yerinden edilmiş insanlara yönelik mevcut insani müdahaleyi güçlendirmeyi amaçladı. Bu finansman, nakit yardımı, barınma, gıda güvenliği, geçim yardımı, koruma ve sağlık hizmetleri gibi alanlara yönlendirilmiştir. Şubat 2024'te AB, Dağlık Karabağ bölgesinden yerinden edilen Ermenileri desteklemek için ek 5,5 milyon Avro insani yardım tahsis etti. Bu yardım, kitlesel göçten sonra yaşanan ilk kış döneminde, yerinden edilmiş insanların çok az eşya ile kaçtığı durumu göz önünde bulundurarak özellikle önemliydi ve bu insanları acil yardıma bağımlı hale getiriyordu. Bu finansmanın 1,5 milyon Avro'su, afet hazırlığına yönelik olarak korunmasız toplulukların krizlere karşı dayanıklılığını artırmayı amaçlarken, geri kalan 4 milyon Avro'su ise temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklanan düzenli nakit transferleri ve kuponlar sağlamaya yönelikti. AB'nin insani yardım ortakları, ihtiyaç sahibi insanlara gıda, barınma, sağlık hizmetleri, ruh sağlığı hizmetleri ve korumaya erişim konusunda destek olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, AB'nin Ermenistan'a sağladığı yardım taahhüdü, Eylül 2023'te Karabağ Ermenilerinin kitlesel göçüne yanıt olarak sağlanan 12,2 milyon Euro'luk önemli yardım paketiyle de vurgulanmıştır; bu, AB'nin etkilenen halkların acil insani ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamadaki rolünü ve çatışmaların çözümüne ve bölgesel istikrara olan geniş bağlılığını yansıtmaktadır (Eurasianet, 2024).

Avrupa Birliği (AB), özellikle İkinci Karabağ Savaşı sonrasında ortaya çıkan insani ihtiyaçlara yanıt olarak Ermenistan'a aktif bir şekilde yardım sağlamaktadır. Eylül 2023'te duyurulan ve Ermenistan'da faaliyet gösteren çeşitli AB insani yardım ortakları tarafından uygulanan 5 milyon Euro tutarındaki insani yardım paketi, yaklaşık 25.000 kişiye ulaştırılmıştır. Bu yardım, Dağlık Karabağ'dan Ermenistan'a göç edenlere yardım etmek ve ciddi bir karışıklık ve ihtiyaç döneminde önemli bir destek sağlamak için tasarlanmıştır. AB'nin bu çabaları, İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Ermenistan'a insani yardım ve destek sağlama konusunda güçlü bir kararlılığın göstergesidir.

AB'nin Ermenistan'a yönelik yardımları, yerinden edilmiş bireylerin ve toplulukların acil ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra bölgedeki uzun vadeli iyileşme ve istikrar sürecinin desteklenmesi açısından hayati öneme sahiptir. AB'nin yaklaşımı, çatışma ve yerinden edilme durumlarına dayalı olarak dayanışma ve destek gerekliliğini vurgulayarak daha geniş değer ve ilkelerini yansıtmaktadır. Bu tedbirler aracılığıyla AB, çatışma sonrasında barış, istikrarı ve refahı teşvik ederek Güney Kafkasya'da önemli bir rol oynamaya devam etmektedir (DW, 2024).

Avrupa'nın Azerbaycan-Ermenistan ihtilafına yönelik tutumu, Ermenistan lehine gözle görülür bir önyargıya işaret eden gözlemlerle incelenmiştir. Bu önyargı, diplomatik, insani veya kalkınma yardımı gibi alanlarda Ermenistan'a sağlanan desteğin düzeyinde açıkça görülmektedir. Ancak bu açık desteğe rağmen, Avrupa'nın yaklaşımında dikkate değer bir boşluk bulunmaktadır: Ermenistan'a, mayın tarlalarının konumuna ilişkin önemli bilgilerin ifşa edilmesi konusunda ciddi bir baskı uygulanmamıştır (Çebi, 2023).

Çatışma bölgelerindeki mayınların varlığı, siviller için ciddi bir tehdit oluşturmakta ve yeniden inşa ve yerleşim çabalarını engellemektedir. Bu konunun ele alınması, yerinden edilmiş nüfusun güvenli bir şekilde geri dönüşünü ve bölgede normallüğün yeniden tesis edilmesini sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak Avrupa'nın Ermenistan'ı mayın haritasını açıklamaya zorlama konusundaki isteksizliği, bu kritik hedefleri baltalamaktadır. Bu tutarsızlık, Avrupa'nın bölgedeki çatışma çözümüne yönelik yaklaşımının tutarlılığı ve etkinliği hakkında soruları gündeme getirmektedir.

Ermenistan'a olan destek, acil insani ihtiyaçların karşılanması ve istikrarın desteklenmesi açısından önemlidir. Ancak mayın temizleme ve toprakların yeniden inşası gibi uzun vadeli ihtiyaçların göz ardı edilmesi, süregelen acı ve istikrarsızlığa yol açabilir (ebi, 2023).

Daha dengeli ve kapsamlı bir strateji, yalnızca Ermenistan'ı desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda şeffaflığı, hesap verebilirliği ve ilgili tüm tarafların refahını teşvik eden tedbirleri aktif olarak savunmayı gerektirecektir. Avrupa, Ermenistan'ı mayın haritasını açıklamaya teşvik ederek ve mayın temizleme çabalarına aktif olarak katılarak, kalıcı barışın teşvik edilmesinde ve çatışmalardan etkilenen bölgelerin sürdürülebilir kalkınmasının sağlanmasında daha yapıcı bir rol oynayabilir (ebi, 2023).

Avrupa Birliği'nin Azerbaycan-Ermenistan ihtilafına karşı önyargılı yaklaşımı, tarihsel ihmallerle daha da vurgulanmaktadır. Birinci Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycanlılar Karabağ'dan zorla çıkarıldığında, çok az yardım ve destek almışlardır. Bu yardım eksikliği, Azerbaycanlı mültecilerin acılarını daha da artırmış, onları dışlanmış ve hayatlarını yeniden inşa etmek için gerekli kaynaklardan mahrum bırakmıştır. Azerbaycanlı mültecilerle Ermeni meslektaşları arasındaki muamele eşsitsizliği, AB'nin çatışmadaki önyargısının açık bir kanıtıdır. AB, etkilenen tüm tarafların ihtiyaçlarını eşit şekilde karşılamayarak, istemeden de olsa bölünmelerin derinleşmesine ve çatışmanın çözümünün uzamasına katkıda bulunmuştur (Dilaver, 2021).

Bu tarihi ihmaller, Ermenistan'a mayın temizleme gibi kritik konularda baskı yapma konusundaki mevcut isteksizlik ile birleştiğinde, AB'nin barış müzakerelerini teşvik etme çabalarının güvenilirliğini zayıflatmaktadır. Bir tarafın haksız yere ayrıcalıklı olduğunu hissettiği, diğer tarafın ise kendi başının çaresine baktığı bir ortam yaratır. Böylesine arpık bir yaklaşım, yalnızca barış müzakerelerinde ilerlemeyi engellemekle kalmaz, aynı zamanda çatışan taraflar arasındaki güveni de aşındırır. Bölgede barış amacını gerçek anlamda ilerletmek için AB'nin, etnik veya siyasi eğilimleri ne olursa olsun, etkilenen tüm toplulukların haklarını ve ihtiyaçlarını kabul eden daha tarafsız bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Ancak o zaman gerçek ve kalıcı barışa ulaşılabilir (Dilaver, 2021).

İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından ABD, AGİT Minsk Grubu'nun bir parçası olarak, düşmanlıkların durdurulması ve sivillerin korunması çağrısında bulunarak önkoşulsuz esaslı müzakerelerin gerekliliğini vurgulamıştır. ABD'nin politikası, bölgede barış ve istikrara yönelik daha geniş uluslararası bir çağrının yansıması olarak diğer küresel ve bölgesel aktörlerin konumlarıyla uyumlu görülmektedir. ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Dağlık Karabağ'daki durumu ele almak üzere ABD, Rusya ve Fransa'yı içeren kapalı istişarelerde yer alarak diplomatik çabalara da katılmıştır. Bu eylemler, ABD'nin çatışmaların barışçıl çözümü ve çatışma bölgelerindeki sivil halkın refahı konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Ayrıca, Amerikan düşünce kuruluşları, Güney Kafkasya ve Karabağ ihtilafının ABD dış politikası açısından önemini vurgulayarak, uzun vadeli barış ve istikrarın sağlanması için ABD'nin bölgeye daha fazla katılımının gerekliliğini savunmuştur. ABD'nin çatışmaya yaklaşımı, Karabağ Ermenilerinin statüsüne ilişkin tartışmaların yapılması yönündeki baskıyla karakterize edilmiştir ve bu da bölgedeki etnik azınlıkların hakları ve güvenliği konusundaki endişeyi göstermektedir (Shiraliyev, 2023).

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında ABD, doğrudan müdahaleden kaçınarak nispeten düşük bir profil sergiledi. Bu dönemde, ABD'nin Sovyet sonrası alana yönelik yeni bağımsız devletlerin karmaşıklıkları ve toprak anlaşmazlıklarıyla ilgili olarak ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. ABD'nin tutumu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ilkeleriyle uyum içinde olup, diyalog ve toprak bütünlüğüne saygıyla barışçıl bir çözüm çağrısıyla karakterize edilmiştir. Ancak ABD, çatışmanın başlangıç aşamalarında arabuluculuk sürecine aktif olarak katılmamıştır ve bazı analistler bunu bir tür sessizlik veya tarafsızlık olarak yorumlamıştır. 1988-1994 yılları arasında yaşanan savaş, önemli kayıplara ve halkların yer değiştirmesine neden olmuş, ancak ABD'den diplomatik müdahale veya barışı koruma çabaları açısından güçlü bir yanıt alınamamıştır (Shiraliyev, 2023).

Savaşın ardından ABD'nin katılımı, insani yardım ve çatışmaya kalıcı bir çözüm bulmayı hedefleyen AGİT Minsk Grubu girişimlerini desteklemekle sınırlı kalmıştır. ABD, Rusya ve Fransa'nın ortak başkanlığını yürüttüğü Minsk Grubu, anlaşmazlığın barışçıl ve müzakere yoluyla çözümünü teşvik etmek amacıyla

oluşturulmuş, ancak ABD'nin rolü genellikle liderlik etmekten ziyade destekleyici olarak algılanmıştır. Bu algılanan sessizlik, eleştiri ve incelemenin konusu olmuş; bazıları ABD'nin stratejik öneme sahip bir bölgede nüfuzunu ortaya koyma fırsatını kaçırdığını savunmuştur. ABD'nin Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasındaki yaklaşımı, diplomatik olarak angaje olma ve barış inşası önlemlerini destekleme konusunda daha büyük bir istek gösterdiği İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sonrasındaki daha aktif duruşuyla çelişmektedir. Bu değişim, ABD'nin dış politika hedeflerinde, Güney Kafkasya'nın jeopolitik öneminin ve bölgedeki istikrar ihtiyacının daha geniş bir farkındalığını yansıtabilir (Wilson Center, 2023).

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ermenistan'a sağladığı destek, kamuoyunda bilinmektedir ve bazı analistler bunu Rusya'nın bölgedeki etkisine karşı bir reaksiyon olarak yorumlamaktadır. Bu bakış açısı, ABD'nin stratejik çıkarlarını korurken aynı zamanda yakın otoriter etkilere karşı koymayı ve daha geniş ABD dış politika hedefleri doğrultusunda demokrasiyi ve istikrarı teşvik etmeyi amaçlayan çabalarından beslenmektedir. Özellikle son çatışmaların ardından Ermenistan'a verilen destek, Rusya dahil olmak üzere bölgedeki tek bir gücün hakimiyetini engellemeyi amaçlayan daha büyük bir stratejinin parçası olarak da görülebilir. Bu yaklaşım, ABD'nin uluslararası hukuk çerçevesinde egemenliği ve toprak bütünlüğünü destekleme politikasıyla tutarlıdır. ABD, özellikle bölgesel çatışmaların yarattığı zorluklar ve karmaşık komşu ilişkileri bağlamında Ermenistan'ın bağımsızlığını ve güvenliğini vurgulamıştır; ancak Azerbaycan veya Azerbaycanlı mültecilere yönelik destek konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır (Shiraliyev, 2021).

Ayrıca, ABD'nin Sovyet sonrası devletlerle kurduğu ilişki geçmişi, demokratik kurumları ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmenin yanı sıra otoriter rejimlerin etkisini azaltma amacıyla da değerlendirilebilir (Shiraliyev, 2021). Ermenistan'a yönelik ABD yardımı, çatışmanın bir tarafının yönetimini, sivil toplumunu ve ekonomik dayanıklılığını güçlendirmeyi amaçlayan çeşitli yardım biçimlerini içermiştir. Bu genel olarak, ABD'nin Karabağ sorununa yönelik önyargılı yaklaşımını yansıtmaktadır.

2.5. Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü ve Bölgesel İşbirliği Olanakları

Güney Kafkasya bölgesi, Orta Doğu'daki daha vahim durumun gölgesinde kalsa da, küresel anlamda önemli jeopolitik bölgelerden biridir. Bu bölge, benzersiz karmaşıklığıyla dikkat çekmektedir. Yaklaşık otuz yıl boyunca, bölge ülkeleri toprak bütünlüklerini koruma mücadelesi vermiştir. Azerbaycan ve Ermenistan, 2020'deki 44 gün süren savaşın ardından devlet sınırlarının kontrolünü geri almışlardır; ancak Gürcistan kendi toprakları üzerinde tam kontrol sağlama konusunda zorluklarla karşı karşıyadır (Marcu, 2021).

Gürcistan örneğinde, Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri jeopolitik bölünmenin somut örnekleridir; Rusya bölünmenin bir tarafında yer alırken, Gürcistan ise diğer tarafında yer almaktadır. Benzer şekilde, Karabağ sorunda da Azerbaycan kendisini Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Ermeni diasporasından oluşan bir üçlünün karşısında bulmuştur. Uluslararası yaklaşımlar da bu çatışmaların anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Welt ve Bowen, 2021). Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü kaybetmesinin ardından, önemli miktarda dış destek almıştır; buna karşın Ermenistan ve Azerbaycan tam tersi bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Uluslararası toplum, Azerbaycan'ın komşusu tarafından ilhak edilen toprakları geri alma çabalarını ezici bir şekilde desteklemiştir.

Karabağ Savaşı'nın sonuçlanması ve 10 Kasım 2020'de Rusya Devlet Başkanı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve Ermenistan Başbakanı'nın katıldığı üçlü anlaşmanın imzalanması, bölge için farklı düzeylerde önem arz etmektedir. Örneğin, Ermenistan, Megri koridoru aracılığıyla Avrasya coğrafyasına entegre olmayı ve izolasyondan kurtulmayı hedeflemektedir. Bu adımın, Ermenistan'ın nüfuzunu artırarak Avrasya jeopolitiği ve jeoekonomisinde kendi çıkarlarını gözeterek daha aktif bir rol oynamasını sağlaması beklenmektedir (Marcu, 2021). Ancak Ermenistan Cumhuriyeti, komşularıyla doğrudan iletişim kurmaya isteksizdir ve bu durum, özellikle yakın bölgelerdeki daha geniş coğrafi ve bölgesel entegrasyonunu engellemektedir.

Çok kutupluluğun ihlali, Gürcistan'ın jeopolitik dinamiklerinden başlayarak Azerbaycan'ı da etkilemektedir. Gürcistan gibi Azerbaycan da bölgede sıklıkla İran ve Rusya'ya karşı Batı'nın bir kalesi olarak algılanmaktadır. Sonuç olarak, Azerbaycan'ın

Rus nüfuzuna yönelik duyarlılığı, ABD ile Orta Asya arasındaki ilişkileri bozarak Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarına erişimi olumsuz etkileyebilir (Özgen, 2021). Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın inşası gibi Batı'nın Azerbaycan'a sağladığı destek ve Azerbaycan'ın NATO ile olan işbirliği, bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır (Alman, 2012).

Azerbaycan'ın yaklaşımında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Mevcut anlaşmazlıklara rağmen Azerbaycan, Rusya'ya karşı açık bir düşmanlık yerine ilişki politikasını tercih etmektedir. Bu tutum, Azerbaycan'ın Rusya ile olan geleneksel ittifakına rağmen Ermenistan'ın NATO ile olan işbirliğiyle açıkça görülmektedir; bu da "NATO ile işbirliğinin" doğası gereği Rusya karşıtı bir duruş anlamına gelmediğini göstermektedir. Benzer şekilde Dağlık Karabağ sorununun da Azerbaycan, Rusya ile doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. Aslında Azerbaycan'ın 2011 yılında Bağlantısızlar Hareketi'ne katılması ve 2019 yılında hareketin devamına ev sahipliği yapması, onun özellikle Batı etkilerine karşı dengeli bir dış politika ve çok kutupluluğa olan bağlılığını vurgulamaktadır (Özgen, 2021).

Bağlantısızlar Hareketi'nin 2020 yılında Dağlık Karabağ ihtilafında Azerbaycan'a karşı aldığı tutuma rağmen, diplomasi ve enerji alanında Azerbaycan-Rusya işbirliği 2000'li yıllardan bu yana önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Özgen, 2021). Ayrıca Rusya, Azerbaycan'ın önde gelen silah tedarikçilerinden biri olmaya devam etmektedir.

Yeltsin döneminden farklılık gösterse de günümüzdeki Putin Rusya'sı, küresel siyasetin çok kutuplu doğasında Azerbaycan'ı sadece dışlamakla kalmayıp aynı zamanda Azerbaycan'ın Toplu Güvenlik Örgütü'ne (KGAÖ) dahil edilmesini aktif olarak savunmaktadır (Ergun ve Valiyev, 2020). Ayrıca, Azerbaycan, Rusya'nın üçüncü büyük ticaret ortağı haline gelmiş olup, Güney Kafkasya'daki başlıca ticaret ortağı konumunu sürdürmektedir. Özellikle 2020 yılının ilk beş ayına ilişkin istatistikler, Azerbaycan'ın ana ticaret ortaklarının İtalya, Türkiye, Rusya ve Çin olduğunu göstermektedir (Ergun ve Valiyev, 2020).

Bu durum, Gürcistan'ın Çin ile olan ilişkisine benzer şekilde, Azerbaycan'a çok kutuplu dünyada kendine bir yer edinme fırsatı sunmaktadır. Dünya Bankası'nın son raporu, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin hem Çin hem de Azerbaycan için önemini

vurgulamakta ve uzun vadeli stratejik uyumlarını göstermektedir (Garibov, 2020). Rapora göre, Çin, Azerbaycan'ı Avrupa'ya petrol ve gaz rezervlerine hem karadan hem de deniz yoluyla bağlayan önemli bir bağlantı noktası olarak görmektedir. Ayrıca, Dünya Bankası raporu, Azerbaycan'ın altyapı gelişiminde artan önemini vurgulamakta ve Çin'in bu alandaki katkıları özellikle dikkate değerdir (Garibov, 2020).

Azerbaycan'ın Türk dünyası içerisindeki jeo-kültürel önemi, Türkiye için kritik bir konumda olduğu genel kabul görmektedir. Azerbaycan, jeopolitik açıdan Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan bir kapısı niteliğindedir ve enerji stratejileri açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin Batı ile yakın ilişkileri, 2016 yılına kadar çeşitli faktörlerle şekillenmiştir; bu süreçte İran, Türkiye ve doğal müttefiki Azerbaycan'ı Batı'ya yakın bir potansiyel tehdit olarak görmüş ve Batı'nın kontrolü altındaki eski Sovyet topraklarındaki nüfuzunu artırmaya yönelmiştir (Welt ve Bowen, 2021). İran'ın bu politikası, Türk topluluklarının kendi sınırları içinde izole edilmesinden kaynaklanan zorluklarla mücadele ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir ve Hazar Denizi'ndeki doğal kaynakların işletilmesi konusunda sıkça Azerbaycan ile karşı karşıya gelmiştir.

İran'ın nüfusu etnik açıdan çeşitlilik göstermekte olup, Azerbaycanlılar bu nüfusun yaklaşık %16'sını oluşturmaktadır (Welt ve Bowen, 2021). Bu bağlamda İran, Dağlık Karabağ ihtilafında Ermenistan'ın yanında yer almış, Azerbaycan halkına baskı uygulamış, Azerbaycan'a karşı tarihi toprak iddialarını ilerletmiş ve Azerbaycan içindeki İslamcı grupları desteklemiştir. Ayrıca, Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki bağlantıyı sağlayan Azerbaycan'ın İran üzerinden geçen petrol, doğal gaz, elektrik, tarım ve altyapı işbirliği, İran'ın bölgesel dinamiklerdeki rolünü etkilemiştir. Kafkasya'daki artan etnik çatışmalar, İran için de zorluklar doğurmakta olup, mülteci akınına neden olarak iç etnik gerginliklerin derinleşmesine yol açmaktadır. Özellikle Azerbaycan'ın deniz sınırları üzerindeki kontrolü, İran'ın kısa vadede bölgesel nüfuzu üzerinde etkili olmuştur.

Azerbaycan ve İran için, Türkiye'nin Astana ruhuyla uyumlu jeostratejik rehberliği, ortak potansiyellerin hayata geçirilmesine katkı sağlayabilir (Welt ve Bowen, 2021). Bu bağlamda Türkiye'nin bölgedeki etkin rolü, bölgesel işbirliğini

artırarak ve jeopolitik dengeyi güçlendirerek Türk dünyası içindeki ilişkilerin ve güvenliğin geliştirilmesine yönelik önemli bir faktör oluşturmaktadır.

Ermenistan, 2020 yılına kadar devam eden Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgali nedeniyle önemli bir uluslararası konumda bulunmaktadır. Bu işgal, Azerbaycan için ciddi bir tehdit oluşturmakta ve Türkiye ile Azerbaycan tarafından Türk Dünyası'na ve Orta Asya'ya doğrudan müdahale olarak görülmektedir. Ermenistan, nispeten küçük bir nüfusa sahip olmasına rağmen, önemli bir uluslararası nüfuz Rusya ve ABD'deki diaspora ağları aracılığıyla sahiptir. Ancak Ermenistan'ın saldırgan tutumu ve ekonomik zayıflığı, ülkenin önemli bir enerji ve ticaret koridoru olarak gelişmesini engellemektedir. Özellikle Ermenistan'ın Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Azerbaycan'ın enerji üretimine rakip olacak kapasiteden yoksun olduğu belirtilmektedir.

Rusya ve İran, Ermenistan'a uygun şartlarda enerji sağlanmasında önemli bir rol oynamakta olup, ülkenin enerji sektörünün büyük bir kısmı Rus çıkarlarının hakimiyeti altındadır. Rusya, Ermenistan'da bulunan iki askeri üsse sahiptir ve ülkeyi hava savunma sistemi aracılığıyla korumaktadır. Ayrıca Ermenistan'ın Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne üyeliği, askeri desteğin sağlanmasında rol oynamaktadır. Ancak Ermenistan'ın eylemleri, Moskova ile ilişkilerini gerginleştirmiştir, zira ülke NATO ile daha yakın ilişkiler geliştirmiştir ve özellikle 2000'li yıllarda NATO ile daha sıkı işbirliği içine girmiştir.

Bu durum, Ermenistan'ın jeopolitik konumunu ve dış ilişkilerini karmaşık hale getirmekte olup, ülkenin Rusya ile olan ilişkilerini dengeleme çabalarına odaklanmasına neden olmaktadır.

1990'lı yıllardan bu yana Güney Kafkasya'da yaşanan olaylar, 2018'deki ABD ve Soros tarafından desteklenen Kadife Devrim ile sonuçlanmış ve Nikol Paşinyan'ın iktidara gelmesine yol açmıştır. Paşinyan yönetimi, Soros ile bağlantılı sivil toplum kuruluşlarının isimlerinden oluşan bir hükümet oluşturarak Rusya'nın çıkarlarına meydan okuyan politikalar izlemiştir. Bu durum, Rusya'ya ait çeşitli şirketlerin, aralarında Rus Demiryolları'nın da bulunduğu, Paşinyan hükümetine karşı hukuki itirazlarda bulunmasına yol açmıştır. Ayrıca 2020 yılında, Rusya yanlısı oldukları

düşünülen Ermeni subayların Dağlık Karabağ'daki savaşla ilgili faaliyetlere karıştığına dair soruşturmalar ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmelerin ortasında Rusya, Azerbaycan ile ilişkilerinde daha sempatik bir tutum benimsemiştir, özellikle 2020 yılında Dağlık Karabağ ihtilafı sırasında. ABD ise renkli devrim sürecini derinleştirerek Ermenistan'ı Rusya'dan uzaklaştırmayı, Rusya-Türkiye yakınlaşmasını bozmak ve Çin'in bölgedeki nüfuzuna karşı koymak amacıyla faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede, çatışmayı tırmandırmaya çalışan Ermenistan, Türkiye'nin erişim ve iletişim yollarını engellemeye yönelmiş ve PKK unsurlarının ve paralı askerlerin Suriye'den Dağlık Karabağ'a transferini kolaylaştırarak ABD ile ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Etnik gerginliklerin toprak bütünlüğünü tehdit etmesi, Rusya (ve İran) açısından endişeleri artırmıştır.

Bu süreç, Güney Kafkasya'da yaşanan karmaşık jeopolitik dinamiklerin ve dış ilişkilerin karmaşıklığını yansıtmakta olup, bölgedeki taraflar arasındaki ilişkilerin ve uluslararası aktörlerin rolünün anlaşılmasını sağlamaktadır.

Enerji sektöründe yaşanan anlaşmazlık, Trans Adriyatik Boru Hattı'nın yıl sonu uzatma penceresiyle eş zamanlı olarak Gürcistan için önemli zorluklar oluşturmaktadır. Gürcistan'ın doğal gaz ithalatının %90'ı Azerbaycan'a bağımlıdır ve mevcut enerji kaynakları bu talebi karşılamayabilir.

Yeni girişimler hızla başlatılmakta, gerekli altyapı ve üstyapı projelerinin inşaatı devam etmekte ve tamamlanan çalışmalar hızla işletmeye alınmaktadır. Geçmişte çatışmalarla gölgelenmiş olan manzara, havalimanları ve yol ağlarının inşası yanı sıra "akıllı şehir" ve "akıllı köy" geliştirmelerini içeren bir ilerleme vizyonu doğrultusunda yeniden şekillendirilmektedir. Bununla birlikte, bölgeye yeni bir soluk getirilerek tarım alanlarının ekimi için çalışmalar sürdürülmektedir (PMD, 2022).

Kurtarılan eşyalar, büyük bir inşaat alanını andırmaktadır. Geri alınan bölgeler, son takvim yılında hummalı bir çalışmanın sürdürüldüğü muazzam bir inşaat sahası gibi görünmektedir. Bir yıl önce, bölgenin antik karayollarında tanklar dolaşırken, şimdi inşaat makineleri ve araçlar bu alanları işgal etmektedir. Yeni altyapı ve üstyapı projelerinin temelleri atılırken, tamamlanan projeler hızla hizmete açılmaktadır. Bölgede hayata geçirilen ilk büyük proje, Fuzuli Uluslararası Havalimanı oldu. Havalimanının temeli Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 14 Ocak 2021'de

atılmış olup, en yüksek uluslararası standartlara uygun olarak 8 ayda inşa edilmiştir (Nesirova, 2022). "Karabakh'ın Dünyaya Kapısı" olarak adlandırılan havaalanı, 26 Ekim 2021'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla açılmıştır. Başkan Erdoğan, Fuzuli Uluslararası Havaalanı'na inen ilk devlet başkanı olmuştur. Ayrıca, Zengilan ve Laçın havalimanlarında inşaat çalışmaları devam etmektedir (Gafarli, 2021).

Mültecilerin evlerine dönmesi ve Karabağ'da yaşamın canlanması, Azerbaycan hükümetinin öncelikleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan'da göçmenlerin ata topraklarına geri dönüş sürecini içeren "Büyük Dönüş" faaliyetleri, doğrudan Cumhurbaşkanı Aliyev'in talimatı ve denetimi altında yürütülmektedir. Yakın zamanda özgürleştirilen bölgelerin rehabilitasyonunu finanse etmek amacıyla 2021 devlet bütçesi 1,29 milyar dolarlık bir kaynak ayırmıştır (PMD, 2022). Bu miktarın yetersiz olması durumunda devlet, ek ödenek tahsis etme kararı almıştır (PMD, 2022). Ağdam'ın master planı hazırlanmış ve inşaat çalışmalarına başlanmıştır. İşgal döneminde bölgedeki tüm yerleşim birimleri tamamen yıkıldığı için şehirlerin ve kasabaların yeniden inşası gerekmektedir. Azerbaycan yönetimi, Ağdam'ı şehir bazında yeniden kurma planları yapmaktadır. İşgal sırasında "hayalet şehir" haline getirilen ve "Kafkasların Hiroşiması" olarak anılan Ağdam'ın nazım planı hazırlanmış ve inşaat çalışmaları başlatılmıştır. Ağdam, yaklaşık 3 yıl içinde 50 binden fazla insanın yaşayacağı modern bir şehir haline getirilecektir (Gafarli, 2021).

2020 yılında Azerbaycan'ın dış politikasında önemli bir dönüm noktası, uzun yıllardır işgal altında olan Azerbaycan topraklarının geri alınması amacıyla başlatılan operasyondur. 27 Eylül'de başlayan ve 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı, uzun süredir devam eden Dağlık Karabağ ihtilafında önemli bir değişimi işaret etti. Yaklaşık 30 yıldır devam eden diplomatik çabaların sonuçsuz kalmasıyla birlikte, Azerbaycan'ın kararlı askeri operasyonu çatışmanın sona ermesine ve toprakların geri alınmasına olanak sağladı.

Azerbaycan, 10 Kasım 2020'de Ermenistan ve Rusya arasında imzalanan anlaşma ile Dağlık Karabağ ihtilafında yeni bir sayfa açtı. Bu anlaşma, her iki taraf için farklı sonuçlar doğuracak bir adım oldu. Anlaşma, Rusya ve Azerbaycan tarafından etkin bir şekilde uygulanırken, Ermenistan için ise ciddi zorluklar ortaya

çıktı. Anlaşmayı imzalayan Ermenistan Başbakanı Paşinyan, Ermeni halkından sert tepkiler ve eleştirilerle karşılaştı.

Anlaşma şartlarına göre Azerbaycan, Karabağ bölgesini işgalden geri alacak ve bu süreç yaklaşık 5 bin kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu. Anlaşmaya göre, Rus barış güçleri Laçın koridoru ve Nahçıvan'a yerleştirilecek ve bu bölgeleri Ermenistan üzerinden birbirine bağlayan bir koridor oluşturulacaktı. Ancak Dağlık Karabağ'daki uygulamaların hayata geçirilmesine ilişkin ayrıntılar hala belirsizliğini korumaktadır (Garibov, 2020).

Türkiye, Karabağ sorusunda önemli bir kazanan olarak kendini kanıtlamıştır. Türkiye'nin İHA (İnsansız Hava Aracı) teknolojisindeki başarısı daha önce Suriye ve Libya gibi çatışma bölgelerinde gösterilmiştir (Urcosta, 2020). Ancak Karabağ savaşı sırasında Türkiye'nin Azerbaycan ordusuna sağladığı eğitim ve askeri taktik desteği, Türkiye'nin iki geleneksel ordu arasındaki çatışmada yeteneklerini sergilemiştir. Bu, Türkiye'nin savunma sanayisini küresel düzeyde öne çıkararak Avrasya'daki jeopolitik konumunu güçlendirmiştir. Türkiye'nin rolü, NATO içinde Batı ile uyumlu olan bölgesel bir gücün ötesine geçmiş ve etkili bir şekilde bağımsız bir küresel aktör olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin nükleer silahlara sahip olmamasına rağmen, yeni keşfedilen bu statü onu İslam dünyasında önemli bir savunucu olarak konumlandırmıştır (Urcosta, 2020). Mesaj açıktı: Türkiye, doğudan batıya uzanan lojistik ve enerji hatlarını koruyabilecek kapasitededir. Bu sonuçlar, Ermenistan'ın Nisan 2020'de enerji altyapısının ağır kayıplar vermesiyle net bir şekilde ortaya çıkmış ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruma kararlılığını vurgulamıştır (Hedenskog, 2020). Bu durum, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü rolü üstlenen önemli bir aktör olduğunu güçlendirmiştir."

Türkiye'nin küresel etkisi genişledikçe ve geleneksel güç yapılarının ötesindeki rolü geliştikçe, uluslararası kuruluşların, örneğin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), yapısında değişikliklerin olabileceği öngörülebilir. Türkiye'nin artan önemi, mevcut 'beş büyük' yapı yerine daha kapsayıcı bir küresel düzenin oluşabileceğine işaret ediyor. Bu değişen ortamda Türkiye'nin kilit bir oyuncu olarak vazgeçilmez hale gelmesi kaçınılmaz görünüyor (Urcosta, 2020).

Rusya, Güney Kafkasya'daki Batı ile yaşadığı çatışmada bölgeyi tamamen kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde, bölgesel varlığını güçlendirmiştir. Bu güçlenmenin meşruiyeti tartışılmaz niteliktedir. Rusya, Kırım'da olduğu gibi Dağlık Karabağ'da da tek bir kurşun dökmeden jeopolitik başarı elde etmiştir. Rusya, bu başarıyı elde ederken Güney Kafkasya'yı Batı ile değil Türkiye ile paylaşmayı tercih etmiştir. Putin, Azerbaycan silahlı kuvvetleri aracılığıyla Ermenilere Batılılaşmanın bedelinin ağır olacağı mesajını vermiştir (Özgen, 2021)

Küresel güçlerden destek sağlamak için dikkatli diplomatik manevralar yapan Ermenistan, en kritik dönemde kendisini terkedilmiş bir durumda buldu. Komşu ülkelerle ilişkilerini yeni gerçeklere göre yeniden ayarlama zorunluluğuyla karşı karşıya kalan Ermenistan, siyasi bir krize ve intikam döngüsüne girdi. Ulusal çatışmadaki açık yenilgisine rağmen, Ermenistan bu kaybı bir başarı gibi sunmaya çalıştı, ancak şimdi intikamcı siyasi grupların yeniden yüzeye çıkmasıyla ulusal bir felakete doğru hızla ilerliyor.

Bu yenilgi, Paşinyan için bir dönüş fırsatı olabilirdi; iktidardan çekilmek, Türkiye ve Azerbaycan ile hızlı bir şekilde uzlaşmaya varmak ve böylece Dağlık Karabağ sorununun sorumluluğunu Rusya'ya devretmek gibi adımlar atmak için kullanılabilirdi (Kınık ve Çelik, 2021). Bu tür kararlı adımlar, Paşinyan'ın yeniden seçilmesinin yolunu açabilir ve ekonomik toparlanmayı kolaylaştırabilir. Ayrıca, bu fırsatı değerlendirmek, Paşinyan'a istenen reformları uygulama yetkisi sağlayabilir ve çatışmaya bulaşmış bir lider olarak değil, reformist bir lider olarak hatırlanmasını sağlayabilir (Kınık ve Çelik, 2021).

Orta Rusya'daki savaşın yansımalarıyla karşı karşıya kalan ve siyasi rakiplerinin direnişiyle karşılaşan Paşinyan, yaklaşan görevden alınma tehdidiyle karşı karşıya ve potansiyel olarak Gürcistan Devlet Başkanı Saakaşvili'nin kaderine benzer bir kaderle karşı karşıya. Ermenistan'ın bağımsız bir ulus olarak ayakta kalabilmesinin, komşu devletlerle uzlaşma stratejisini benimsemeye ve mevcut savaş sonrası koşulları kendi yararına kullanmaya bağlı olduğunun altını çizmek zorunludur (Garibov, 2020).

Genel olarak bölgenin istikrara kavuşturulmasının, çatışmaya dahil olan dört ülke (Rusya, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan) açısından bir kazanç olduğu söylenebilir. Bölgedeki istikrarın Gürcistan ve İran açısından da olumlu olduğu ifade

edilebilir; ancak Rusya'nın Güney Kafkasya'ya güçlü bir şekilde yerleşmesinin Gürcistan açısından endişe verici olacağı kesindir. Türkiye'nin bu konuda dengeleyici bir faktör olması Gürcistan'a fayda sağlarken, İran açısından endişe yaratacak gibi görünmektedir. Bu iki devletin küresel aktörlerle değil, yeni Kafkasya masasında Türkiye ve Rusya'ya yönelik bir politika izlemesi, ulusal çıkarları açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Güney Kafkasya'da bölge dışı aktörlere (ABD, Fransa veya diğer küresel güçler) dayalı oyunlar oynamaya çalışacak bölge devletlerinin, Ermenistan'ın yaşadıklarını iyi analiz etmeleri gerekmektedir.

Uzun yıllardır devam eden Dağlık Karabağ krizi, son zamanlarda sıcak çatışmaya dönüşerek önemli sayıda asker ve sivilin ölümüne neden olmuştur. Rusya'nın tutumu, özellikle Ermenistan yönetimini rahatsız etmiş ve Ermenistan Başbakanı Paşinyan da bu rahatsızlığını açıkça dile getirmiştir. Rusya Federasyonu ise anlaşmanın imzalanmasına kadar tarafsız bir tutum izlemiştir. Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı kazandığı zaferde, Rusya'nın tarafsız tavrının yanı sıra Türkiye'den aldığı askeri ve diplomatik destek de önemli bir rol oynamıştır (Valiyev, 2020).

Özellikle bölgede Şii nüfusun yoğun olduğu İran İslam Cumhuriyeti, kriz boyunca tarafsız kalmış ya da Ermenistan'ı desteklemiştir. İran, Dağlık Karabağ krizi sırasında Ermenistan'a silah ve lojistik destek sağlamıştır. İran'ın Azerbaycan'a karşı bu tutumunun temel nedeni, ülke içindeki Azerbaycan Türkleri nüfusunun fazlalığı ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tehdit edilme potansiyelidir. Ayrıca, Rusya ile Ermenistan arasındaki kapsamlı işbirliği ve İran ile Ermenistan arasındaki ikili ilişkiler, Ermenistan'ı İran ile Rusya arasında bir aracı ülke haline getirmiştir. Bu durum, Ermenistan ve İran'ın ortak stratejik çıkarları ve kendilerini tehdit olarak gördükleri ülkelere karşı güçlü bir iş birliği geliştirmelerini sağlamıştır.

Bölgenin önemli bir aktörü olan ve kriz sürecini yakından takip eden Türkiye Cumhuriyeti, sorunun başından itibaren Azerbaycan'ın yanında olduğunu ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunduğunu açıkça belirtmiştir. Kafkasya coğrafyası, Türkiye'nin tarih boyunca önem verdiği bir bölge olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte bölgede ortaya çıkan güç boşluğu, Türkiye'nin Kafkasya devletleriyle olan ikili ilişkileri açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Türkiye'nin komşu devletlerle ortak bir tarihe ve tarihi bağlara sahip olması, bu olumlu

sonuçların ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan gibi Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'den her zaman büyük ve önemli bir destek görmüştür. İki ülke arasında geçmişte kullanılan "Tek Millet, İki Devlet" söylemi, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki karşılıklı desteği yansıtmaktadır (Özgen, 2021).

Türkiye, krizin başlangıcında ve 2020'deki sıcak çatışmalar sırasında Azerbaycan'a açık destek vermiş ve her türlü yardıma hazır olduğunu ifade etmiştir. Türkiye, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki kriz sona erene kadar Azerbaycan'ın yanında olmaya devam edecektir. Diğer yandan Türkiye, işgal altındaki Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme çabalarında bulunmuş ancak bu çabalar karşılık bulmamıştır. Dağlık Karabağ sorunu çözülmedikçe, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi zor görünmektedir.

SONUÇ

Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası alanda farklı dönemlerde çeşitli sebeplerle önem kazanan ve süregelen bir bölgedir. Özellikle SSCB'nin çöküşü sonrasında, Kafkasya ve bu bölgedeki sorunlar uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve daha yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Bu bölgenin sınırları ve içindeki ülkelerin kesin sınırları bugün dahi netlik kazanmamıştır. Bölgenin en büyük dezavantajı olan hassasiyet ve kırılganlık, yine bölgenin iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Farklı etnik, dini ve siyasi değişkenler, bölgedeki krizin devamını sağlayan en önemli etkenlerden olmuştur.

Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan arasında 2020 yılına kadar süregelen ve hala tam olarak çözüme kavuşmamış olan Dağlık Karabağ Krizi, Kafkasya Bölgesi'nde en uzun süren ve büyük katliamlara neden olan krizlerden biridir. Bu kriz, uluslararası toplumun dikkatini bölgeye çekmiş ve birçok ülkenin ilgisini çekmiştir.

Kafkasya, coğrafi ve tarihsel olarak karmaşık bir bölgedir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bu bölgede ortaya çıkan devletler arası ilişkiler, sınırlar ve hak iddiaları hala belirsizdir. Bu belirsizlik ve bölgesel çatışmalar, bölgenin istikrarsızlığına ve uluslararası politik gündemde sürekli yer almasına sebep olmuştur.

Dağlık Karabağ Krizi, başlangıcından günümüze kadar Rusya Federasyonu ve İran İslam Cumhuriyeti gibi aktörlerin tarafsız görünmeye ve davranmaya çalıştığı ancak Ermenistan'a askeri, ekonomik ve lojistik destek sağladığı bir süreçte evrildi. Özellikle 2020 yılında yeniden başlayan çatışma ve savaş ortamında, Rusya Federasyonu'nun Ermenistan'a verdiği desteğin seviyesinde belirgin bir değişiklik görüldü. Temmuz 2020'de başlayan çatışmalar Eylül 2020'de savaşa dönüşerek devam etti. Dağlık Karabağ'ın kontrolünün ele geçirilmesiyle ortaya çıkan isyan süreci yaklaşık bir buçuk ay sürdü ve 10 Kasım 2020'de ilan edilen anlaşma ile son buldu. Azerbaycan'ın Şuşa'yı ele geçirmesi sonrasında Erivan hükümeti yenilgiyi kabul ederek Karabağ'dan ayrılmak zorunda kaldı. Paşinyan, bu düzenlemenin halkı için korkunç olduğunu kabul etti, ancak bunu savaşın ilerleyişinin bir sonucu olarak ordunun talebi üzerine gerçekleştirdiklerini ifade etti. Rusya'nın müdahalesi ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in öncülüğünde imzalanan anlaşma, Güney Kafkasya'daki 28 yıllık statükonun yeniden tanımlanmasını sağlamıştır.

Kafkasya'daki kriz ve çatışmaların sonucunda işgal altındaki topraklardan Azerbaycan, uzun süredir sorunun uluslararası hukuka uygun ve barışçıl bir şekilde çözülmesi çağrısında bulunmuştur. Diğer yandan Ermenistan, işgalci ve tavizsiz bir tutumu sürdürmüş ve bu tutumu başta Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Avrupa ülkeleriyle 2020'ye kadar Rusya Federasyonu'nun desteğiyle sürdürmüştür. 2020 yılının sonunda 44 gün süren kısa bir savaşın ardından Azerbaycan, işgal altındaki bölgelerden işgalcileri kısmen uzaklaştırmayı başarmıştır. Türkiye, krize "ortak kimlik" olgusu ve milli duygular, hassasiyetler ve Türk milliyetçiliği temelinde yaklaşarak Azerbaycan'a ait toprakların kayıtsız şartsız olarak Azerbaycan'a iadesini desteklemiştir. Azerbaycan ile dini ve mezhepsel benzerliklere rağmen, Türkiye çıkarlarını gözeterek bu benzer kimlikleri bir kenara bırakarak genellikle Ermeni Devleti'ne karşı politikalar izlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen partilerin katılımıyla bölgedeki Ermeni Devleti'nin provokatif ve saldırgan tutumlarını defalarca kınamış, ancak bu kınama eylemi sonuçsuz kalmıştır.

Uluslararası politika veya Güney Kafkasya'daki gerçekler analiz edildiğinde, hegemonik güçlerin çıkarlarıyla ilgili belirli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Eğer bir tutum veya eylem, hegemonik güçlerin çıkarlarına uygunsa veya değilse, uluslararası hukukun ne şekilde etkilendiği arka planda kalmaktadır ve bu güçler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu, büyük güçlerin "dünya düzenini" belirleyen uluslararası hukuk, kurum veya kuruluşlar değil, ana jeopolitik aktörlerin güç kapasiteleri ve oranları tarafından belirlendiği anlamına gelmektedir. Özellikle Karabağ sorunu gibi Güney Kafkasya'daki meselelere bu bağlamda yaklaşmak gerekmektedir.

Bu bağlamda, Rusya'nın "Karabağ meselesinin" tamamen çözülmesinden kaynaklı bir çıkarı olmadığı açıktır. Moskova, bu durumu kullanarak her iki ülkenin dış operasyonları ve bölgesel politikaları üzerindeki etkisini sürdürmeyi hedeflemektedir. Diğer Sovyet sonrası devletlerde olduğu gibi, Rusya'nın bölgesel güvenlikle ilgili uzun vadeli çıkarları, Güney Kafkasya'daki yerel barış ve istikrar savunucularının çıkarlarıyla her zaman örtüşmeyebilir. Rusya'nın hem Ermenistan hem de Azerbaycan üzerinde nüfuzunu sürdürebilmesi için ciddi mekanizmaları bulunmaktadır.

Azerbaycan, bu konuda elinden gelen tüm imkanları değerlendirmiştir, ancak askeri zafer elde etmiş olmasına rağmen siyasi ve diplomatik düzeyde çatışmalar devam etmektedir. Bundan sonra, durumu analiz ederek kendi politikasını geliştirmeli ve her hamle için yeni stratejiler oluşturmalıdır. Bu jeopolitik gerçeklikten kaynaklanan bir sonuç olarak, Azerbaycan, duruma yönelik kendi politikasını şekillendirmektedir. Özellikle bu noktada, Türkiye'nin tutumu son derece önemlidir. Azerbaycan-Türkiye arasındaki askeri işbirliği ve üslerin konuşlandırılması, artık tarihi bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Coğrafi açıdan geniş bir kapsamda etkisini gösteren, özellikle Kafkasya'nın yeni dönemine ve genişleyen bölgelere yönelik yeniden kalibrasyon kapasitesine sahip olan bir aktör olarak değerlendirilen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işbirliği, özellikle Ermenistan'ın öncelikli odak noktası haline gelmiştir. Bu işbirliği, bölgede uzun yıllardır hakim olan köklü "statükoyu" zorlamaya başlamış gibi görünmektedir. Ermenistan'ın güçlendirilmiş askeri, siyasi ve operasyonel kapasitesine dayalı işgal politikasıyla sürdürmeye çalıştığı hakimiyet çabaları, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki gelişen dinamiklere karşı artık savunulamaz hale gelmiştir.

İkinci Karabağ Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni jeopolitik durum, bölgedeki dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Azerbaycan'ın dış politikası üzerinde ise çeşitli sonuçlar doğurmuştur.

Öncelikle, Azerbaycan'ın bu savaştan elde ettiği zafer, ülkenin bölgesel güç dinamiklerindeki konumunu güçlendirmiştir. Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerin kontrolünün yeniden sağlanması, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü güçlendirmiş ve ulusal birliği pekiştirmiştir. Bu durum, iç politikada hükümetin ve liderliğin meşruiyetini artırmıştır.

Dış politika açısından ise, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınırlığı ve etkinliği artmıştır. Savaş sonrası imzalanan anlaşmalarla Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın kontrolünü ele geçirmiş ve bu durum uluslararası alanda tanınmıştır. Bu süreç, Azerbaycan'ın bölgesel liderlik iddialarını desteklemiştir ve ülkenin bölgesel güç dengelerindeki rolünü pekiştirmiştir.

Ek olarak, Azerbaycan'ın savaş sonrası dış politikası, yeni stratejik ittifaklar ve ortaklıklar arayışlarına yönelmiştir. Ülke, güvenlik ve ekonomik işbirliği gibi alanlarda

yeni ortaklıklar geliştirmeye çalışarak uluslararası arenada daha etkin bir oyuncu olma yolunda adımlar atmıştır.

Ancak, savaşın yıkıcı etkileri ve çatışmanın uzun süreli etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Yerinden edilmiş insanların sorunları, altyapı yeniden inşası ve ekonomik toparlanma gibi zorluklar, Azerbaycan'ın iç politikasını da derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, hükümetin bu sorunlara yönelik politika ve stratejileri, ülkenin istikrarı ve kalkınması açısından kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'ın iç ve dış politikaları önemli ölçüde etkilenmiş, ülkenin bölgesel güç dengelerindeki konumu güçlenmiş ve uluslararası alandaki etkinliği artmıştır. Ancak savaşın ardından ortaya çıkan zorluklar da dikkate alındığında, Azerbaycan'ın gelecekteki politikalarının bu dinamiklere nasıl adapte olacağı önemli bir soru olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasov, K. (2015). Role Of Energy In Azerbaijan's Foreign Policy During Ilham Aliyev Era.
- Ahmedbeyli. S. (2022). South Caucasus in a geopolitical context of Russia: Analysis from Baku. English Jamnews. Alındı <https://jam-news.net/south-caucasus-in-russiangeopolitical-context-analysis-from-baku/>
- Aliyev, J. (2020). Armenia-Azerbaijan conflict has deep roots. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/armenia-azerbaijan-conflict-hasdeep-roots/1989018>.
- Aljazeera. (2020). What Role is Russia Playing in the Nagorno-Karabakh Conflict? Alındı aljazeera.com: <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/19/is-russia-reduced-to-a-secondary-role-in-nagorno-karabakh>.
- AlJazeera. (2023). Armenia, Azerbaijan clash over plight of people in Nagorno-Karabakh. Alındı [aljazeera.com: https://www.aljazeera.com/news/2023/8/17/armenia-azerbaijan-clash-over-plight-of-people-in-nagorno-karabakh](https://www.aljazeera.com/news/2023/8/17/armenia-azerbaijan-clash-over-plight-of-people-in-nagorno-karabakh).
- Askeroghlu, S. (2020). Armenia's New Offensive Strategy. Iranian Studies Center. Alındı https://iramcenter.org/ermenistanin-yeni-saldiristratejisi/?send_cookie_permissions=OK
- Askerov, A. (2020). The Nagorno Karabakh conflict the beginning of the Soviet end. Lexington Books, Illustrated edition.
- Askerov, A. (2021). The Causes and Consequences of the Second Karabakh War. Lexington Books, Illustrated edition
- Azernews. (2022). Armenia's century-long anti-Azerbaijan crimes. Retrieved from <https://www.azernews.az/nation/191493.html>

- Azertag. (2021). Reports of local and foreign NGOs on international crimes committed by Armenia during the Patriotic War (September 27 - November 10, 2020). Alındı https://azertag.az/store/files/2021/APREL/04/Hesabat%202020%20eng_Layout%201.pdf
- Azvision. (2017). Beginning of the Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict. Alındı <https://en.azvision.az/news/70062/beginning-of-the-armenia-azerbaijannagorno-karabakh-conflict.html>
- Aydın, S., Neset, S., Ergun, A. Giragosian, R., Kakachia, K., ve Strand, A. (2023). Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry. Michelsen Institute.
- Avrupa Birliği. (2011). Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma.
- Bagheri, S. (2020). Exploring the Legality of the Constitutional and Independence Referendums in Nagorno-Karabakh under International Law, *Nordic Journal of International Law*, 90(1), 1-30. Alındı <https://doi.org/10.1163/15718107bjal0020>
- Berman, H. L. (2018). The Caucasus: Frozen Conflicts and Closed Borders Hearing Before the Committee on Foreign Affairs House of Representatives One Hundred Tenth Congress Second Session.
- BMTM. (2023). 2024'e güçlü giren kardeşlik: Türkiye-Azerbaycan. Alındı [aircenter.az: https://aircenter.az/az/single/2024e-guclu-giren-kardeslik-turkiye-azerbaycan-1332](https://aircenter.az/az/single/2024e-guclu-giren-kardeslik-turkiye-azerbaycan-1332).
- Cabbarlı, H. (2017). Güney Kafkasyanın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları: Dağlık Karabağ Örneğinde. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(51), 51-69.
- Celac, S., Emerson, M., ve Tocci, N. (2019). A Stability Pact for the Caucasus: A Consultative Document of the CEPS Task Force on the Caucasus.
- CESD Research Group. (2020). A preliminary assessment of the impact of the

- COVID-19 pandemic on Azerbaijani economy. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3676919.
- Cornell, S. E., ve Starr, S. F. (2006). The Caucasus: A Challenge for Europe. Central Asia-Caucasus Institute ve Silk Road Studies Program. A Joint Transatlantic Research and Policy Center.
- Council on Foreign Relations. (2022). Nagorno-Karabakh conflict. Global Conflict Tracker. Alındı <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagornokarabakh-conflict>
- Crisis Group. (2020). Improving Prospects for Peace after the Nagorno- Karabakh War. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagornokarabakh-conflict/b91-improving-prospects-peace-after-nagorno-karabakh-war>
- Crisis Group. (2023). The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer. Alındı [crisisgroup.com: https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer](https://www.crisisgroup.org/content/nagorno-karabakh-conflict-visual-explainer).
- Çebi, T. (2023). Avrupa Birliği ve Ermenistan İlişkileri. Analizler, Avrupa, Avrasya ve Türk Dünyası Araştırmalar Merkezi.
- Çebişli, Z. (2022). Kuşak yol girişiminde orta ve güney koridoru demiryolu rotası üzerindeki yük taşımacılığının karşılaştırmalı analizi. Akdeniz Üniversitesi DSPACE.
- Danforth, N. (2022). The Return of Cartography. War on the Rocks. Retrieved from <https://warontherocks.com/2022/11/the-return-of-cartography/>
- Dilaver, T. (2023). Güney Kafkasyada Değişen Güvenlik Denklemi. Alındı: <https://avim.org.tr/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA-DEGISEN-GUVENLIK-DENKLEMI>
- Dilaver, T. (2022). AB Gözlem Misyonu Azerbaycan Ermenistan Arasındaki Barışına Katkı Sağlayabilir mi? Alındı: <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AB-GOZLEM->

MİSYONU-AZERBAYCAN-ERMENİSTAN-ARASINDAKİ-BARİSINA-KATKI-SAGLAYABİLİR-Mİ

- Dilaver, T. (2021). Dağlık Karabağda AB Neden Taraf Tutmaktadır? Avrasya İncelemeleri Merkezi.
- DW. (2023). Nagorno-Karabakh: What Role does Russia Play? Alındı dw.com: <https://www.dw.com/en/nagorno-karabakh-what-role-does-russia-play/a-66879315>.
- DW. (2024). EU and US Pledges Fresh Financial Support to Armenia. Alındı: <https://www.dw.com/en/eu-and-us-pledge-fresh-financial-support-for-armenia/a-68751922>.
- Ergun, A. ve Valiyev, A. (2020). An Account on Karabakh War: Why Now and Then What? Alındı <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/10/an-account-onkarabakh-war-why-now-and-then-what/?print=print>
- Eurasianet. (2024). European Union, United States woo Armenia with Economic Assistance Package. Alındı: <https://eurasianet.org/european-union-united-states-woo-armenia-with-economic-assistance-package#:~:text=The%20EU%20pledged%20270%20million,its%20economic%20dependence%20on%20Russia>.
- European Parliament. (2023). Armenia and Azerbaijan: Between war and peace. Alındı: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747919/EPRS_BRI\(2023\)747919_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747919/EPRS_BRI(2023)747919_EN.pdf)
- Flint, C. (2015). Introduction to geopolitics. Retrieved from https://www.academia.edu/3354871/Introduction_to_geopolitics \
- Gafarli, T. (2021). The Karabakh Gambit: Responsibility for the Future. TRT World Research Centre.
- Garibov, A. (2020). What is New in the Latest Armenian-Azerbaijani Conflict Escalation? Eurasia Daily Monitor, 17(105).

- German, T. (2012). The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus. *Journal of Muslim Minority Affairs*. 32.
- Glosserman, B. (2022). The new geopolitics demands a new vocabulary. *The Japan Times*. Retrieved from <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2022/11/15/commentary/worldcommentary/redefining-geopolitical-terms/>
- Granieri, R. (2015). What is Geopolitics and Why Does It Matter?. *Orbis*. 59.
- Guler, M. C. (2020). The Conflict Between Azerbaijan and Armenia on the Tovuz Border and Its Background.
- Habibbeyli, A. (2016). Reconsidering Azerbaijan's Foreign Policy on the 25th Anniversary of Restored Independence. Alındı http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/VolumeXXII/Spring-2017/3_perceptions_Spring-2017-1-29-48-1.pdf
- Hedenskog, J. (2020). The end of the Second Karabakh War Memo. Retrieved from https://www.academia.edu/45438790/The_end_of_the_Second_Karabakh_War_Memo
- Huseynov, V., ve Yavuz, M. H. (2021). Yavuz and Huseynov: The Second Karabakh WarI Russia vs. Turkey. *Middle East Policy*. Alındı https://www.academia.edu/45161975/Yavuz_and_Huseynov_The_Second_Karabakh_War_The_Second_Karabakh_War_Russia_vs_Turkey
- Ibrahimov, R., ve Oztarsu, M. F. (2022). Causes of the Second Karabakh War: Analysis of the Positions and the Strength and Weakness of Armenia and Azerbaijan. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 1-19.
- İRAM. (2022). İran Neden Zengezur Koridoruna Karşı? Alındı: <https://iramcenter.org/iran-neden-zengezur-koridoruna-karsi-828>.
- Jafarova, E. (2020). Azerbaijani Gas in Turkish Market, Perspectives for Partnership. Alındı <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/azerbaijanigas-in-turkish-market-perspectives-forpartnership/>

- Kakachia, K. K. (2011). Challenges to the South Caucasus Regional Security Aftermath of Russian–Georgian Conflict: Hegemonic Stability or New Partnership? *Journal of Eurasian Studies*, 2(1), 15–20. Alındı <https://doi.org/10.1016/j.euras.2010.10.005>
- Karabakh Center. (2018). Armenia’s Illegal Resettlement Policy in occupied Karabakh. Alındı <https://story.karabakh.center/en/armenia-s-illegal-resettlement-policy-inoccupied-karabakh>
- Kazimirov, V. (2004). Looking for a Way Out of the Karabakh Impasse. *Russia in Global Affairs*, 2 (4), 145-154.
- Khairunisa, A. (2022). Identity and Foreign: Turkey’s Support of Azerbaijan in the Nagorno-Karabakh Conflict. Master Dissertation. Universitas Diponegoro. \
- Klever, E. (2013). The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation. *European Movement*.
- Kinik, H., ve Chelik, S. (2021). The Role of Turkish Drones in Azerbaijan's Increasing.
- Kurt, S. (2021). Donmuş Çatışma Çözümüne İki Farklı Yaklaşım: Azerbaycan ve Gürcistan. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 7(1), 138-161.
- Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War. 23(4). Retrieved from: <https://link.gale.com/apps/doc/A688054777/ITOF?u=nantecunvesid=bookmark-ITOFvexid=46c42aef>
- Öğüt, R. ve Ülkü, R. (2023). Türkiyenin II. Karabağ Savaşındaki Rolünün Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Konarzewska, N. (2020). Azerbaijan’s Economy Takes a Double Blow. Retrieved from <http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13626-azerbaijanseconomy-takes-a-double-blow.html?print=1vetmpl=component>

- Kucera, J. (2013). Russian Officer: We Would Intervene in Karabakh Against Azerbaijan. Alındı <https://eurasianet.org/russian-officer-we-would-intervene-in-karabakh-against-azerbaijan>
- Kuchins, A. C., Mankoff, J., ve Backes, O. (2016). Azerbaijan's Foreign Economic and Security Policy. In *Azerbaijan in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Alındı <http://www.jstor.org/stable/resrep23346.6>
- Kurt, S., ve Tuysuzoglu, G. (2022). Another perspective regarding the 2020 War in Karabakh: The relationship between a frozen conflict and securitization. *Journal of Eurasian Studies*, 13(2), 145–155. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/18793665221096689>
- Makili-Aliyev, K. (2013). Azerbaijan's Foreign Policy: Between East and West. Retrieved from <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1305.pdf>
- Mankoff, J. (2012). The Big Caucasus: Between Fragmentation and Integration. A Report of the CSIS: Russia and Eurasia Program.
- Marcu, G. C. (2021). 2020: a year of uncertainty for South Caucasus states. Retrieved from https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2021_XIII1_MAR.pdf
- Markedonov, S. (2015). The Caucasus Region: From the Geopolitical Periphery to an Arena of Competitive Interests. Retrieved from https://www.academia.edu/35850258/Sergey_Markedonov_The_Caucasus_Region_From_the_Geopolitical_Periphery_to_an_Arena_of_Competitive_Interests
- Mazziotti, M., Sauerborn, D., ve Scianna, B. (2013). Multipolarity is key: Assessing Azerbaijan's foreign policy. Retrieved September 9, 2022, from https://cesd.az/new/wpcontent/uploads/2011/05/Paper_Multipolarity_is_key_Assessing_Azerbaijans_Foreign_Policy.pdf
- Miholjic, N. (2020). International Response to the Second Karabakh War. Retrieved from [https://cspjournal.az/uploads/files/Vol_1_Is_2_Winter2020/\(12\)%20Nina%20Miholjic.pdf](https://cspjournal.az/uploads/files/Vol_1_Is_2_Winter2020/(12)%20Nina%20Miholjic.pdf)

- Muradov, M. (2020). Russia and the Second Nagorno-Karabakh War. Geopolitical Monitor.
- Nesirova, A. (2022). Economic Results of The Karabakh War: Plundering in The Territories of Azerbaijan During The Occupation Period. Alındı <https://doi.org/10.33712/mana.1094314>
- Nuriyev, E. (2002). Post-September 11 Regional Geopolitics: Azerbaijan and the New Security Environment in the South Caucasus. Connections: The Quarterly Journal, 01(3), 13–20. Alındı <https://doi.org/10.11610/connections.01.3.03>
- Ozgen, C. (2021). After 44 Days: A Military Analysis of the 2020 Karabakh War. Retrieved from <https://doi.org/10.46849/guiibd.849560>
- Pashayeva, G. (2009). The Nagorno Karabakh Conflict In The Aftermath Of The Russia-Georgia War. Center for Strategic Studies, Azerbaijan.
- Petta, L. (2019). Delimiting Geopolitics: A formal approach to define the Geopolitical Subject. 5. 41-62.
- PMD. (2022). Infrastructure Development in Reconstruction of Karabakh. Retrieved from <https://pmdgroup.az/media/infrastructure-development-in-reconstruction-ofkarabakh>
- Racz, A. (2021). Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement. Retrieved from https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_8_2021.pdf
- Raptis, K. (2018). Nagorno Karabakh and the Eurasian Transport Corridor. Alındı <https://www.files.ethz.ch/isn/23252/Nagorno%20Karabakh%20and%20th%20Eurasian%20Transport%20Corridor.pdf>
- Ratzel, F. (1899). Political Geography. The Geographical Journal, 13(2), 171–173. Alındı <https://doi.org/10.2307/1774358>
- Remler, P. (2016). Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh: 1987-2012. International Peace Institute, 777 United Nations Plaza, New York, 10017.
- Rigiderakshan, M. (2020). İranın Dış Politika Kimliğinin Oluşturan Faktörler. Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5(1), 390-410.

- Sarıkaya, Y. (2021). İranın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(1), 84-103.
- Sapmaz, A. (2022). İranın Azerbaycana Yönelik Dış Politikası: İkinci Karabağ Savaşının Belirleyicileri. SDE Akademi Dergisi, 2(4), 12-43.
- SETA. (2023). Güney Kafkas İstikrarı İçin 3+3 Platformu Formülü. Alındı: <https://www.setav.org/guney-kafkas-istikrari-icin-33-platformu-formulu/>
- Shaffer, B. (2009). The Geopolitics of the Caucasus. The Brown Journal of World Affairs, 15(2), 131–142. Alındı <http://www.jstor.org/stable/24590847>
- Shiraliyev, M. (2023). Amerika Birleşik Devletlerinin Obama ve Trump Dönemi Güney Kafkasya Politikasında Güvenlik Faktörü. Kafkasya Çalışmaları – Sosyal Bilimler Dergisi, 8(14).
- Soğancıoğlu, Ş. (2022). İkinci Karabağ Savaşının Türk Basımına Yansımaları: “Cumhuriyet” ve “Sabah” Gazeteleri. Avrasya İncelemeleri Dergisi, 11(1), 89-120.
- Souleimanov, E. (2005). The Conflict over Nagorno-Karabakh. IFSH, OSCE Yearbook.
- SWP. (2020). Russia’s Stake in the Nagorno-Karabakh War: Accident or Design? Retrieved from <https://www.swp-berlin.org/publikation/russias-stake-in-the-nagorno-karabakh-waraccident-or-design>
- Paşa, E. (2021). Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar ve Çözüm Süreci. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(1), 192-215.
- TRT Haber. (2022). Azerbaycan, savaştan sonraki 2 yılı Karabağın imari ve diplomatik girişimlerle geçirdi. Alındı [trthaber.com: https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-savastan-sonraki-2-yili-karabagin-imari-ve-diplomatik-girisimlerle-gecirdi-722573.html](https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-savastan-sonraki-2-yili-karabagin-imari-ve-diplomatik-girisimlerle-gecirdi-722573.html)
- TRT Haber. (2023). Tek Millet İki Devlet: Türkiye Azerbaycan İlişkileri. Alındı [trthaber.com: https://www.trthaber.com/haber/dunya/tek-millet-iki-devlet-turkiye-azerbaycan-iliskileri-765339.html](https://www.trthaber.com/haber/dunya/tek-millet-iki-devlet-turkiye-azerbaycan-iliskileri-765339.html).

TRT Haber. (2023). Azerbaycan'da Türk Yatırım Fonu'na Onay. Alındı trthaber.com:
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycanda-turk-yatirim-fonuna-onay-771109.html>.

Tunander, O. (2001). Swedish-German geopolitics for a new century: Rudolf

Kjellén's The State as a Living Organism. *Review of International Studies*. 27. 451 - 463.

The Moscow Times. (2023). Nagorno-Karabakh Shows Russia Has no Credibility as a Regional Peacekeeper. Alındı themoscowtimes.com:
<https://www.themoscowtimes.com/2023/09/21/nagorno-karabakh-shows-russia-has-no-credibility-as-a-regional-peacekeeper-a82531>.

Tuncel, T. K. (2020). On the Azerbaijan-Armenia Border Line: Evaluations of the Conflict that broke out on 12 July 2020 and the Karabakh Conflict. Center for Eurasian Studies.

United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2020). World Economic Situation and Prospects as of mid-2020. Alındı
<https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economicsituation-andprospects-as-of-mid-2020/#:~:text=Against%20the%20backdrop%20of%20a,shrink%20by%200.7%20per%20cent>.

Urcosta, R. B. (2020). Drones in the Nagorno-Karabakh. Retrieved from <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/drones-nagorno-karabakh>

Valiyev, A. (2020). Azerbaijan's Foreign Policy: What Role for the West in the South Caucasus? Retrieved September 9, 2022, from <https://archive.transatlanticrelations.org/wpcontent/uploads/2017/10/ch08.Valiyev.pdf>.

Vzglyad, A. (2020). Which of the Turkish generals led the attack on Karabakh. Retrieved from <https://vz.ru/world/2020/11/12/1069822.html>

- Welt, C., ve Bowen, A. S. (2021). Azerbaijan and Armenia: The Nagorno Karabakh Conflict. Congressional Research Service.
- Wilson Center. (2023). What's at Stake in Nagorno-Karabakh: U.S. Interests and the Risk of Ethnic Cleansing. Alındı: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_2302329_Cable%2081-V1r1.pdf.
- Wolkersdorfer, G. (1999). Karl Haushofer and geopolitics — the history of a German mythos, *Geopolitics*, 4(3), 145-160, DOI: 10.1080/14650049908407659
- Yoshimura, T. (2018). Some Arguments on the Nagorno-Karabagh History. Retrieved from https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no18/3_yoshimura.pdf
- Zahidgizi, V. (2020). The Second Karabakh War: Approach of Western and Russian Media. Retrieved from <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2875/ikinciqarabag-muharibesi-qerb-ve-rusiya-mediasinin-yanasmasi-tehlil.html>
- Zolyan, M. (2022). How the West Managed to Sideline Russia in Mediating the Nagorno-Karabakh Conflict. Carnegie Endowment for International Peace. Alındı <https://carnegieendowment.org/politika/88347>